POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

7

MCMXXXII

Za godinu 1931 izdala je „Matica Hrvatska“ kao redovno izdanje ovih sedam knjiga:

1 **Artur Gavazzi:** Sjeverna Evropa, Švedska, Finska, Kuola i Svalbard. I. knjiga Zemljopisa Evrope, što ga izrađuju FILIP LUKAS i dr. ARTUR GAVAZZI. Ilustrirano.

2 **August Šenoa:** Seljačka buna, prigodom 50-godišnjice smrti, sa ilustracijama VI. Kirina.

3 **Wladislaw St. Reymont:** Seljaci, II. Zima, preveo Julije Benešić.

4 **Šemsudin Sarajlić:** Iz bosanske romantike, novele.

5 **Marko Perojević:** Petar Kružić, kapetan i knez grada Klisa, s ilustracijama.

6 **Alija Nametak:** Bajram žrtava, novele.

7 **Hrvatsko kolo XII,** s ilustracijama.

Cijena cijelom izdanju za članove prinosnike Dinara 170·—, za članove zakladnike po starom Din. 140·—, po novom Din. 40·— Pobliže u popisu knjiga.

Za godinu 1931 izdala je „Matica Hrvatska“ kao izvanredna izdanja ove knjige:

1 **Mihovil Mandić:** Vezirski grad Travnik nekoć i sada, s ilustracijama, član. Din. 30·—, knjiž. 40·—

2 **Safvetbeg Bašagić:** Znameniti Hrvati Bosanci i Hercegovci u turskoj carevini, član. Din. 30·—, knjiž. 40·—.

3 **Pecija Petrović:** Priče, član. Din. 30·—, knjiž. Din. 40·—

HRVATSKA REVIJA

UREDNIK: DR. BLAŽ JURIŠIĆ
UMJETNIČKI UREĐUJE: VLADIMIR KIRIN

SADRŽAJ 7. BROJA

VUKOVIĆ VLADIMIR, KATASTAZA AGNOSTIČKOG DUHA 409
BEGOVIĆ BOŽENA, DVIJE PJESME 418
PAVIČIĆ JOSIP, BROD TONE 419
NAZOR VLADIMIR, AVE, O RIMA! 428
DURTAIN LUC, ČETIRI PJESME 441
SZABÓ PAVAO, MJENICA 445

FEUILLETON

LIVADIĆ B., KAZALIŠTE 453
VUČETIĆ IVO, ČETVORICA MLADIH PJESNIKA 455
PAVEŠIĆ FRANJO, LIRIKA A. BONIFAČIĆA 457
DELORKO OLINKO, NOVI ROMAN MILE BUDAKA 457
HERGEŠIĆ I., BIO- I BIBLIOGRAFSKI PODACI O LUC DURTAINU 459
JURIŠIĆ B., PSIHOLOGIJA DRA. S. ZIMMERMANNA 461
DUNKIĆ N., »HRVATSKO KOLO« 463
IVAKIĆ BRANIMIR DR., OSVRT NA KONCERTE 469
Š. S., HAMZA HUMO: PRIPOVETKE 471
OPAŽAČ, »GOETHE BEI SÜDSLAWEN« 471
PRIMJEDBA UZ NOVELU »MJENICA« 472
IZLOŽBA I. MEŠTROVIĆA 472
GLAZBENI NATJEČAJ MATICE HRVATSKE 472
NATJEČAJ ZA PUČKU GLUMU 472

SLIKE

DURTAIN LUC, 459
MEŠTROVIĆ IVAN, MADONA S DJECOM (UMJ. PRILOG) 408—409; KONZOLA I. I II. 412—413; POSLIJE KUPANJA 420—421; ROĐENJE 428—429; BLAGOVIJEST 436—437; OPLAKIVANJE 444—445: ŽENA S GITAROM 452—453.

CIJENE ZA PRETPLATU:

NA GODINU D 200, NA PO GODINE D 100, NA ČETVRT GODINE D 50.
ZA ČLANOVE MATICE HRVATSKE I ĐAKE NA GODINU D 180 I RAZMJERNO.
ADMINISTRACIJA: ZAGREB, MATIČINA ULICA 2. TELEFON 33-82

CIJENA JE OVOME BROJU DIN 20·—

„HRVATSKA REVIJA" IZLAZI POMOĆU MATICE HRVATSKE. — VLASNIK, IZDAVAČ I ODGOVORNI UREDNIK: DR. BLAŽ JURIŠIĆ, ZAGREB, JUKIĆEVA UL. 36. — TISAK ZAKLADE TISKARE „NARODNIH NOVINA" FRANKOPANSKA UL. 26. — ZA TISKARU ODGOVARA: VLADIMIR KIRIN, DEŽELIĆEVA UL. 2.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1930./31. Sv. 44. Zagreb 1932.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Na svijet izdaje Jug. akad. z. i u. Knj. 28., sv. 2. Urednik dr. D. Boranić. Zagreb 1932.

Bulletin international de l'académie yougoslave, l. 4. Zagreb 1931.

Brlić Ivan dr., Ideologija o ratu. Međunarodno pravni principi od jučer i od danas. Posebni otisak iz zbirke dra. Ante Banekovića »Za prava čovjeka«. Zagreb 1931.

Brlić Ivan dr., Panevropa i pacifizam za uspostavu evropskog prestiža. Zagreb 1931.

Brlić Ivan dr., Svjetski parlamenat i Panevropa. Izvještaj iz Ženeve povodom panevropske konferencije 19. skupštine Lige naroda u rujnu 1930. Zagreb 1930.

Brlić Ivan dr., O ustavu i ustavnoj povijesti švicarske konferencije. Preštampano iz »Mjesečnika«, organa Pravničkog društva, Zagreb 1931.

Matl Josef, Neue Ausgaben südslavischer poetischer Literatur und Quellen zur Kultur- und Geistesgeschichte.

Rotter Progonski R., Odgovor na »Veliki turban...« od dra. fra Emanuela Krajinovića. Sarajevo 1931. Cijena 5 Din.

Jugović V., Dulkamara. Slatke i gorke uspomene iz farmaceutskog života. Troškom autora, Zagreb 1931.

Jevtić Borivoje, Deset godina sarajevskog pozorišta. Sarajevo 1931. Cijena 30 Din.

Baneković Ante dr., Za prava čovjeka. Četiri doprinosa o pravima čovjeka i pravima manjina. Zagreb 1931.

Esih Ivan dr., More u poljskoj književnosti. Posebni otisak »Jadranske straže«, Split 1931.

TVORNICA PAPIRA

BRATJE PIATNIK

U RADEČAMA KRAJ ZIDANOG MOSTA

IZRAĐUJE:

FINI LISTOVNI I BEZDRVNI PISAĆI PAPIR, BIJELI DOKUMENTNI I DOKUMENTNI KONCEPT, RISAĆI PAPIR, PAPIR ZA TRGOVAČKE KNJIGE, PISAĆI PAPIR, FINI OVOJNI PAPIR I KARTON

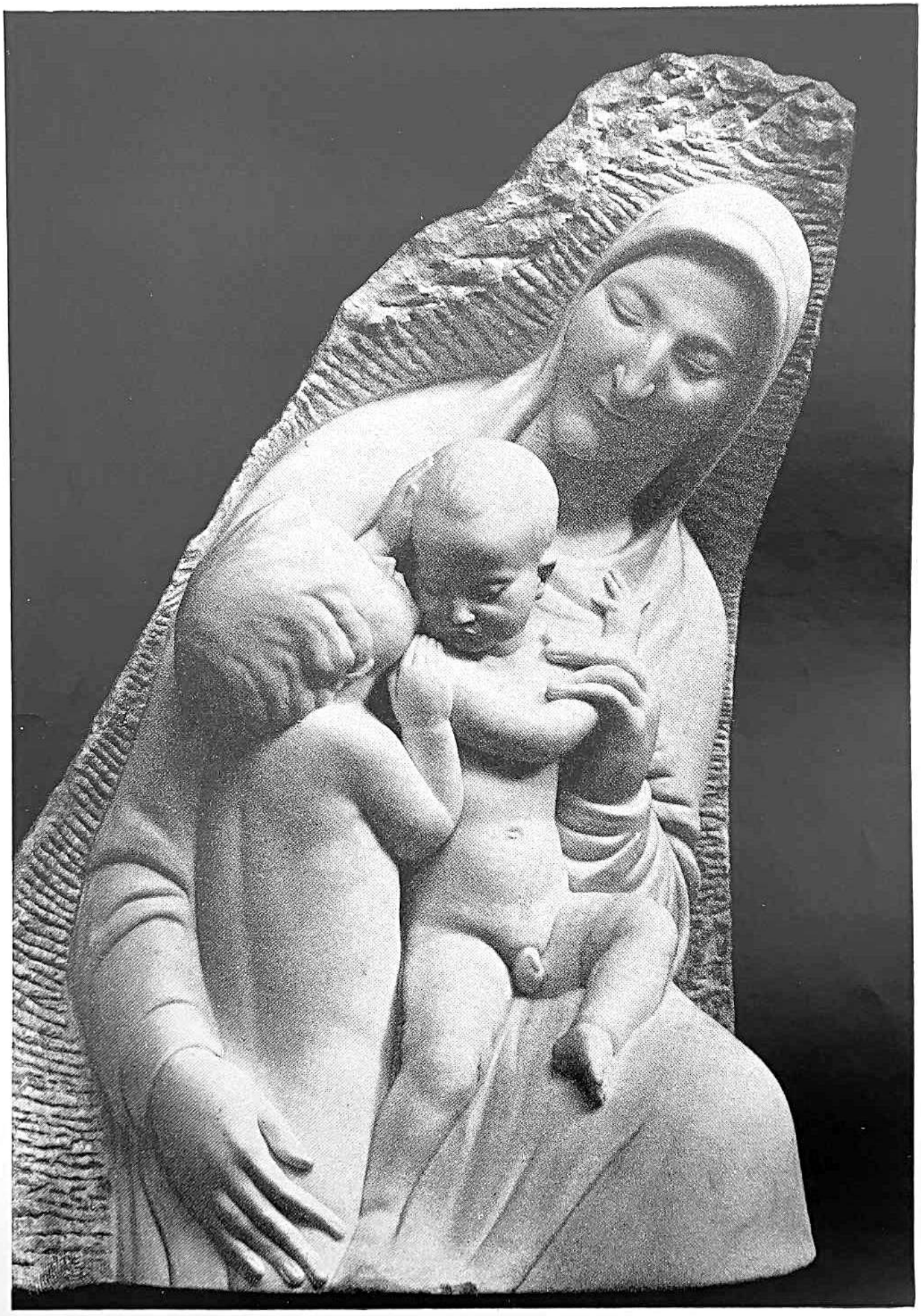

IVAN MEŠTROVIĆ
Madona s djecom (mramor)

HRVATSKA REVIJA
GODINA V BROJ 7 MCMXXXII

KATASTAZA AGNOSTIČKOG DUHA

Uspomeni hrvatskog učenjaka prof. dra Milana Šufflaya

»Duh je prodro u prirodu kao nož što prodire u srčiku debla. Ako bi prijeteću oštricu htjeli izvaditi, deblo bi pritom iskrvarilo. Ali zar nam to daje pravo da tvrdimo, da je nož u srčiki debla znak njegova zdravlja?
(Roŭsseaŭ u pismu Voltaireu.)

I.

Mnogi još ne čuju vir, ali vide pjenu na moru sudbine. Ne znadu za katastazu duha, ali osjećaju sveobuhvatnost krize blagostanja. Među njima su i oni, koji za sreću trebaju bezbroj ispraznih stvari, i oni, koji iz tamne sjene nad građanskim stilom življenja vide samo nebo očaja i znamenja sloma. Iz toga tabora postavlja se danas samo jedno pitanje i samo jedan zahtjev, naime, da »nam opet ide dobro«, da se obiđe, nadvlada, ili zakrpa kriza blagostanja, da se spasi postignuta razina življenja. Kriza se shvaća samo kao svjetskim ratom izazvani prolazni poremećaj u ekonomskom sistemu, a ne kao bol, koja navješćuje da je teška bolest ugrozila čitav organizam. Pogrješka nije u čovjeku, nego u nekom mehanizmu. U ekonomskom stroju svijeta izglodala se je osovina međunarodnog povjerenja, zlatno mazivo stroja otkazalo je odjednom posluh trgovačkom zakonu gravitacije i počelo teći uzbrdo, a oslabljena struja potrošačke snage jedva još pokreće kotače. Sve je to skrivio svjetski rat, kako se to može vidjeti iz nebrojenih tabela i debelih knjižurina, kojima su nas usrećili ekonomski stručnjaci. Njihove su brojke nesumnjivo točne, ali formule su im slabe, bez psihološkog koeficijenta epohe, koji je izravna funkcija razvoja ljudskog duha.

Svjetski je rat nesumnjivo teško ranio svjetsko gospodarstvo; zlato je pobjeglo od rada k topovima, reparacioni je problem otrovao posljednji ostatak povjerenja, a stvaranje novih država došlo je upravo u doba kad je velika ekonomska isprepletenost svijeta nukala na sma-

njivanje, a ne na množanje slobodnih ekonomskih volja u Evropi. Ali svi ti čimbenici ne bi djelovali tako naglo i snažno da nisu naišli na saveznika u odrazu rata na psihu prosječnog čovjeka. Mnogi janjci vratili su se s bojišta kao vuci, mnogi idealisti postali su čisti hedonisti, a čitava ratna generacija preskočila je nekoliko desetljeća na razvojnoj liniji sistema slobodnoga sticanja. Postotak »ekonomski svijesnih« pojedinaca je porastao i bezobzirni nagon za osiguranjem blagostanja dao je malom čovjeku »kapitalistički mozak«. Konzervativne i stabilizatorne sile religije i države bile su zatečene i preslabe da vrate poratnog čovjeka u stare razvojne faze, a kad je pojačani nagon za sticanjem povukao za sobom — zapravo prouzročio — prividnu poratnu konjunkturu, činilo se je mnogima da je rat zapravo učinio uslugu čovječanstvu i u širokim slojevima puka probudio pamet jaču no u predratnih učenih glava. Cijeli taj razvoj dosta je dobro poznat po vanjskim znacima; bilo je umova, koji su ga naslutili i takvih, koji su ga shvatili u punoj ukupnosti premnogih djelovanja na duhovnu orijentaciju novih pokoljenja. Ali rijetki su se odvažili da još prije razmaha krize stvari utvrde jasno i nedvojbeno pasivnu bilancu na području duha. Modnih pesimista bilo je kao uvijek dosta, a ni književnika, koji su nutarnji nemir sublimirali u mistiku, nije ponestalo. Nedostajao je svijestan i introspektivnom objektivnošću produbljen osjet za apsolutni pomak duha u posljednja dva desetljeća, nije se našao integrator, koji bi mirijade novih niti u tkivu zbivanja sveo na izlazne točke, rasute po različitim zaboravljenim stranicama evropske povjesnice.

Tek onda, kad je kriza blagostanja postala planetarnom, kad je zahvatila Ameriku, »zemlju bez bazalta« i bez »nerazumnih evropskih sitnih ekonomskih pretinaca«, tek onda su učestali glasovi, koji su težište problema pomaknuli dalje i zanijekali da je svjetski rat sam dovoljan da protumači postanak opće krize blagostanja. Sama činjenica da su sile međunarodnog sporazuma zatajile u zaviranju krize upućivala je na zaključak da se je lice mnogih nacija izmijenilo zajedno s psihom njenih građana. Od wilsonijanskog idealizma spašene su samo fraze, a od cijelog programa razoružanja provedeno je do sada samo utanačenje da se na moru ne će ubijati ljudi topovima preko 16 palaca kalibra. To su momenti, koji jasno osvjetljuju nemogućnost sporazuma između zvjeradi s preoštrim zubima.

Prizna li se ljudski duh kao čimbenik, koji određuje mjerila za sve vrijednosti, prizna li se zatim i cijeli onaj lanac promjena, koje su u nepuna dva desetljeća gotovo revolucionirale odnos prosječnoga čovjeka prema materijalnim dobrima i sredstvima za njihovo sticanje, onda

se ne može više smatrati svjetski rat za polaznu točku krize. Da netko vrati ljudima sve uredbe i ukupno materijalno predratno stanje, današnji bi čovjek opet osjetio krizu. Jer rat nije izmijenio samo uredbe, nego je prije svega pospješio jedan proces duha. Dirnuo je u iskre stoljeća stare i naoko slabim daškom prouzročio nagli rasplamsaj ognja, koji apokaliptičkim sjajem nagoviješta kakav bi mogao biti svršetak ...

II.

Prije nego razapnemo povijesni okvir razvoja agnostičkog duha, moramo najprije pokušati da ocijenimo, gdje se zapravo nalazimo danas. I to ne u poredbi s antiknim čovjekom, koji je stvarao iz jedinstvenoga vrela osobnosti, ili sa sredovječnim čovjekom okriljenim transcendencijom, nego na temelju mjerilâ, koja su početkom ovoga stoljeća bila još na snazi. Predratni čovjek neka nam bude pred očima da oštricom njegovih nazora poduzmemo prorez kroz duhovnu situaciju sadašnjice.

U prvi mah čini nam se da je čovjek na jednoj strani nešto zapustio duhovna dobra u korist materijalnih, da bi na drugoj strani postigao proširenje intelektualnoga kruga i veću prodornost praktičnoga bistroumlja. Ali to je samo izvanjska slika, uvjetovana istim stilom življenja i istom socijalnom strukturom kao i prije rata. Promjene su se zbile u duhovnoj strukturi, a nada sve u silama, koje stvarno djeluju! Akciono težište pomaklo se je od rada k zaradi, od osjećanja poziva bliže k potrebi uhljebljenja. Već prije rata svršen je veći dio toga procesa u anglosaksonskim zemljama, dok je u ostalim krajevima dovršen naglim tempom u prvim godinama nakon svjetskoga rata. Pretežno religiozni seljački sloj ostao je u glavnom netaknut, ali svi drugi slojevi osjetili su upliv »duha vremena«. I stari intelektualni sloj morao je uzmaknuti pred mladim ljudima, koji su u ratnom fenomenu naglo dozreli, odbacili za četiri godine sve varijante naivnosti i postali tako »pametni« kao oni starci, koji na kraju svoje karijere počinju žaliti što nisu nekad mjesto pojmova o časti upotrijebili svoje laktove, a mjesto uma vježbali mišiće za sagibanje šije... I tamo, gdje je novo pokoljenje dalo oštre umove, odnio je »duh vremena« pobjedu; umne snage izmakle su starim formativnim silama, da stoljećima odgajanu kritičnu pronicavost agnostičkoga duha primijene na područja izvan granica starih nazora. Sa začudnom gipkošću prilagodio se je novi duh potrebi da u praznoj ljusci starog morala i starih uredaba smjesti svoje glatke i pružive vijuge. Taj proces prilagodnje, oko kojega je predratni čovjek vodio stoljetnu borbu, završio je njegov poratni nasljednik jednostavnim presijecanjem

čvora. Stari nazori o pravdi, zvanju i moralu zadržani su kao konvencionalni oklop, potreban možda zato da bi jači probijanjem dokazali svoju sposobnost. Tako je stvoren tip višestrukog čovjeka s toliko nazora i s toliko morala, koliko ima različitih situacija u životu. I taj je tip najočitiji znak katastaze duha, znak da je ideologija sistema slobodne utakmice prešla danas iz biblioteka u živu krv i meso.

III.

Brzina, kojom je poslije svjetskoga rata nagon za sticanjem izvršio svoj prodor, ne može se pravo shvatiti bez dublje analize duhovne strukture. Klice svih razvoja bile su začete već davno i rat je logično djelovao kao akcelerator, ali prodornu snagu dalo je formiranje jednog sloja, koji je prije rata bio mnogo slabiji brojem i akcijom. To je pseudocivilizirani sloj između čistog intelektualnog sloja i matičnog pretežno seljačkog bloka, koji je još uvijek okriljen religijom. Naoko je pseudocivilizirani sloj vrlo heterogen, ali kad se uvaži da se radi o duhovnoj, a ne socijalnoj podjeli, onda nas ne smije ništa smetati da u istom taboru vidimo i ministra i konobara i industrijalca i radnika, ako im je svima zajednički temeljni odnos prema sticanju i svim onim sitnim stvarima, koje se u prah vraćaju.

Od intelektualca, kojemu je zvanje samo sredstvo za sticanje, pa do radnika, koji misli na novinski roman i nogometnu utakmicu kad govori o kulturi, proteže se sloj, koji je civiliziran samo izvana po svojoj socijalnoj funkciji, a ne iznutra po težnjama duha. Taj sloj postao je poslije rata glavna sila, koja djeluje. Sam se je dao slijepo voditi od reklame, da s druge strane povuče za sobom ženski ukus i veliki dio intelektualaca u vrtlog lova za stvarima. On je pomogao filmu da potisne kazalište, našao je svoje umjetnike i književnike, izveo je atentat na stari ozbiljni tip novina i podigao bulvarsku štampu, da na koncu u tonfilmu ugrozi i muzičko stvaranje. Ni nauka nije ostala pošteđena; tehnika ju je primorala da ruje tamo, gdje se može naći nešto za onu gomilu, koja je napučila velike i male gradove. Zato nije čudno da su prava i važna otkrića postala rijetka, a mjesto njih je navalila silna bujica dopunskih i sitnih izuma, mahom s tendencijom da se ljudima dade nova igračka. Nove industrije niknule su bujno da proizvode robu svake ruke bez obzira na to da li je doista nužna ili nije. To je u ostalom postalo svejedno otkako je u »gods own country« preko Atlantika pronađen recept, po kojem se svaki proizvod može prodati, ako se želja za njim reklamom čestito »napumpa« u duše puka. Danas još ne postoji pravi osjet za bitne značajke reklame, ali će doći vrijeme, kad će cijeli

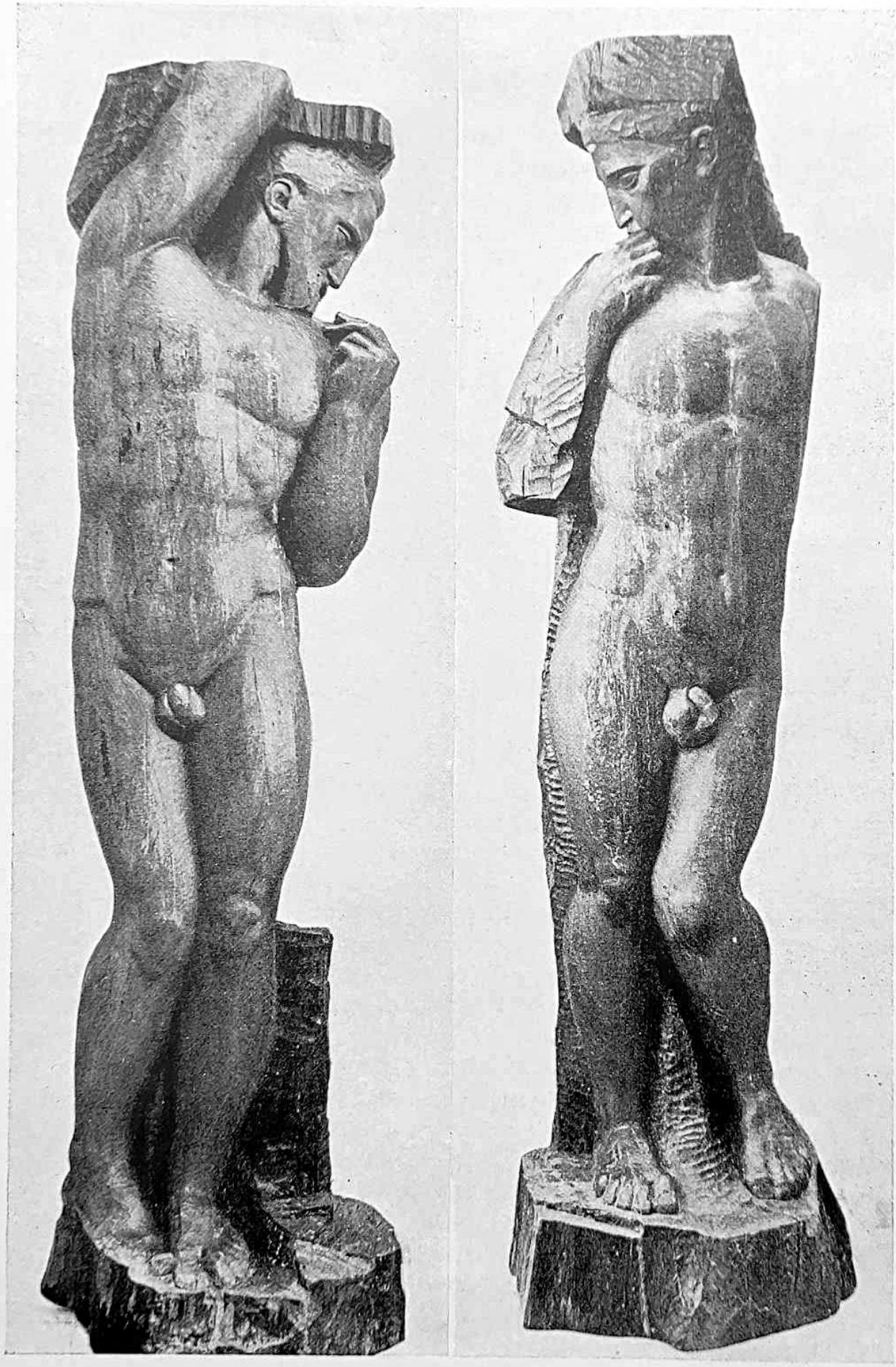

IVAN MEŠTROVIĆ
Konzola I. i II. (drvo)

kompleks umjetnoga stvaranja potreba biti ocijenjen kao simptomatični otrovni cvijet u anarhičnoj džungli slobodne trgovine — i još više, kao sablazan nad dušama onih, kojima nije moguće da zadovoljavanjem svojih želja hrane nečije dividende...

Naravno, sva su ova razmatranja »neoriginalna i staromodna«. O nečem je već grmio seoski župnik, a nešto je davno napisao socijalistički agitator. »Savremeni čovjek« vidi samo pozitivno numeričko proširenje intelektualne baze čovječanstva, ukazuje na činjenicu da je čovjek danas duhovno elastičniji i dovitljiviji, a izvjesne pojave pseudointelektualizma tumači kao neizbježivu prelaznu fazu procesa demokratizacije kulture. Ali taj odgovor zapravo obilazi bitnost. Ne radi se o stepenu, nego o smjeru duha, ne radi se o tom da li je cesta dosta široka, nego se pita što će biti kad cijela vojska stigne na kraj, tamo gdje valja graditi novi put, a ne samo lagodno koračati. Pita se kuda vodi cerebralizacija, pospješivana već čitavo stoljeće anarhičnim parasitiranjem na zalihama majke prirode. Tek naoko vodi ona naprijed u ravnoj crti; ekspanzija predstavlja možda samo još inerciju ukupnoga izvanjskoga aparata, a duhovna jezgra sprema se već na uzmak s razvoja u pravcu na kruženje. U tome je srž problema: je li duh još dovoljno samostalan da osigura novi razvoj bez prolaza kroz katastrofu, ili je već nemoćan pred stvarima i uredbama, koje je sam stvorio i ide da postane samo puko sredstvo za održavanje stvorenoga.

IV.

Pred povijesnim zakonom neponovljivosti slabo je uvjerljiv poziv na pojave isomorfnosti u rastvaranju kultura, ali sa slabašnom ljudskom metodom rastkivanja povijesti na niti uzročnosti i čvorove homologija ne ćemo moći obići pitanje: jesmo li već tamo, gdje jedna kultura u obilju sredstava ne vidi više mete i zatvara razvoj pretvaranjem sredstava u cilj? Tamo, gdje je bio Rim, kad je iz nekoć nuzgrednog taktičkog detalja zauzdavanja puka u matici načinio potpuni sistem »panem et circenses«, sistem, koji je konačno zaustavio civilizatornu misiju Rima, tako da je imperij ostao samo kao velika sisaljka za izdržavanje gomile u polisu. To je trak sličnosti, koji iz agonije Rima pada na pojavnu sliku suvremenih velegradova. Put je bio različit, a različita su i vrela iz kojih se crpe, ali duhovna struktura je slična: između duhova koji vode i široke seljačke baze našao se je međusloj, koji je naučio ubirati samo plodove razvoja duha. Taj sloj nije prošao kroz sve one razvojne faze, u kojima su vrijednosti stvarane nakon teških automahija duha i zato

je u biti pseudociviliziran i parasitaran. Danas je taj sloj silno nabujao i udario svemu svoj žig. Odgojen u anarhičnoj epohi sticanja, s čitavim spektrom izoštrenih nagona između proždiranja i posjedovanja u sebi, postao je nosilac poratnoga razvoja na svojoj kapitalističkoj desnici kao i na svojoj socijalističkoj ljevici, da na koncu navre i u političku arenu i prave vođe zamijeni demagozima.

Tako izgleda prorez kroz duhovnu strukturu današnjice.

Bilanca je nesumnjivo pasivna — duh, samostalni, slobodni i kreativni duh, potisnut je u pozadinu i može se izživljavati samo u kakvoj knjizi, koju pročita stotinjak ljudi...

V.

Shvati li se ukupni poratni razvoj kao nagli rasplamsaj vatre, koja je stoljećima lagano napredovala od iskre do iskre, onda preostaju još dva pitanja: kako je uopće došlo do prodora bijeloga čovjeka u riznicu prirode i da li je taj prodor sam po sebi uključivao nabujavanje pseudociviliziranog međusloja. Na prvo pitanje odgovor može zapremiti čitavu knjigu, kojoj je formiranje antiknog duha predgovor, a fiksiranje barbara u sjevernoj Evropi pomoću kršćanstva prvo i možda najsudbonosnije poglavlje. Tako je otvoren put evropskoj diferencijaciji: u času političke nemoći spasao se je Rim jednom tvorevinom duha, a barbarska bujica nije do kraja izživjela nagon k jugu, nego je u glacijalnom dijelu Evrope čekala na veličanstvenu sredovječnu kristalizaciju. Sredozemlje je ostalo sposobno za antiknu proantezu u rinascimentu, a sjever je primao samo razvojno-korisne izbojke južne kulturne radijacije. To je jedan od najznačajnijih momenata u povijesti, kad biološki možda najmlađi narodi žive uz minimum trenja kraj čuvarâ starog kulturnog blaga, kad u miru provode razdoblje geopsihičke faze naciogeneze, obdareni gotovim sistemima na svim putovima duha i nadasve — okriljeni prekogrobnošću, biomorfnom doduše transcendencijom s pointom na uskrsnuću mesa, ali zato tim djelotvornijom u obrani od preranog rastvaranja u sinkretiziranju kasnog helensko-rimskog i latentnog barbarskog agnosticizma. Put duha u Evropi bio je tako poveden najprije na nutarnju borbu i tu je stvorena ona dijalektička potencija, koja je kasnije postala tako moćnim oruđem bijeloga čovjeka. Daljnji razvoj karakteriziran je nizom probuđaja agnostičkog duha od humanizma do francuske revolucije. Ali razvoj ide vrlo sporo, jer agnostička duhovna fronta daje isprva samo elemente, a ne čitavu logičnu idejnu zgradu. Tek prenapučenost Evrope donosi novi momenat: naučni rezultati nisu

sad više samo elementi novog nazora o svijetu, nego i sredstva za izdržavanje što većeg broja pučanstva. To je novo u razvoju, da je jedan nazor prije svoje pobjede na području duha sašao među puk da tu nađe saveznika. Engleska je bila pionir procesa, kroz koji su kasnije prošli ostali narodi, a koji u stvari nije drugo nego izmjenično pospješivanje mehanizacije i demokratizacije u najširem smislu. Najprije parostroj i lokomotiva, onda izborna reforma i pobjeda liberala, zatim industrijalizacija, a onda urbanizacija, koja nuka opet na nove oblike industrijalizacije... Ono što zapanjuje to je brzina, kojom se ovaj proces odvija tokom posljednjih desetljeća. I triumfalna samosvijest, kojom suvremeni čovjek izriče vjeru u nove i još silnije zahvate u riznicu prirodnih energija. Nije to samo inercija nakon postignute prve pobjede nad prirodom, to je iskonska žustrina, koja je u poluglacijalnoj klimi sjeverne Evrope primala uvijek nove poticaje, da na koncu fizičku ambivalenciju reflektira i na duhovno.

Odgovor na oba postavljena pitanja pokazuje kako je tehnički razvoj bio genetički vezan o stvaranje jednoga sloja, koji je djelovao i kao objekt za primjenu rezultata i kao akcelerator i kao saveznik, a samo ne kao prikloni suradnik, koji pojimanjem postignutoga utire put općem oplemenjivanju duha. Mjesto opreznog ispitivanja kako će neka nova tekovina djelovati na duhovni razvoj cjeline tražio se je što brži i što veći vanjski efekat; triumf prije pobjede iskupljen je podjarivanjem požude za stvarima — to je tragična krivnja agnostičkoga duha.

VI.

Dobrim namjerama bio je popločen put. Dano je obećanje tehničkog oslobođenja čovječanstva, a za udiljno pomlađivanje pozajmljen je mehanizam od prirode — uz krilaticu »struggle for life« postala je dogma o slobodi trgovine. Jedno sudbonosno pitanje riješeno je, tako reći, provizornom mimikrijom: u doba kad je čovjek otkrio put do neslućenih mogućnosti iskorišćivanja prirodnih zaliha i energija najbolji su umovi poveli borbu za načelo, da se podjela plijena ne tiče cjeline. I još više — duh se je odrekao prava da određuje omjer svih vrijednosti, prepustivši cjelokupno novoosvojeno područje fiziokratskoj anarhiji.

Ideologija sistema slobodnog ekonomskog djelovanja činila se je možda nekoć kao ponosna tekovina duha, koja skladno spaja napredak materijalne kulture s neophodnom potrebom čuvanja individualizma u doba rastvaranja dotrajalog feudalnog sistema. Danas je ta ideologija sama dotrajala i njeni najjači argumenti primili su oblik sofizama. Krilatica o slobodnom putu za sposobnijega — »the best man wins« — pred-

stavlja u stvari hiperpragmatičko obilaženje definicije sposobnosti; to je circulus, u kojem sistem sam definira sposobnost: napreduje onaj, koji je sposobniji, a sposobniji je onaj, koji napreduje! Duh se je tako već u začetku odrekao prava da svojim razvojem određuje uvijek na novo omjer svih vrijednosti i danas stoji nemoćno pred konačnim otkrivenjem slobodno-trgovačkog sistema: nesposobni su oni, koji ne misle na zlato kad stiču znanje, nesposobni su svi oni veliki izumitelji, koji su umrli u bijedi, poniženi mrvicama milosrđa, a sposobni su oni, koji pronalaze institucije s većim zlatotvornim koeficijentom, sposobni su osnivači trustova i kartela...

U stvari je glavni argumenat slobodno-trgovačkog nazora bio uvijek iskustvene naravi. Blagostanje skupine, koja je u odnosnom razdoblju bila politički najdominantnija, to je bila kazaljka uspjeha. Bilo je i kriza, ali one su bile prebrođivane novim ekspanzijama — uvijek se je našlo nešto novo, nova zemlja ili novi sloj, da svojom »nesposobnošću« zadovolji preduvjete sistema. I bilance su uvijek bile aktivne, jer su »nesposobni« morali da šute. Tek kad je prostorna ekspanzija bijeloga čovjeka došla do svojih granica, kad je ekonomska svijest počela tinjati u svim slojevima i po svim kontinentima, tek onda je računska varka izišla na javu. Ideologija, koja je ojačala u plimi slučajnih pseudokonjunktura, slomila se je jadno u dva desetljeća, kad je u ekonomski isprepletenom svijetu bilanca nužno postala planetarnom.

VII.

Bitna je značajka agnostičkoga duha da ne daje uporište u jednom određenom i stalnom nazoru o svijetu. Njegovi su rezultati mahom funkcija vremena, a često i duhovne ontogeneze. To je istodobno jaka i slaba strana agnostike. Rascvat toga duha dao je Rimu svijet, a bijelom čovjeku kasnije i ključ prirodne riznice, ali na koncu nužno dolazi nemoć upravljanja. Uredbe za upravljanje postaju sve neekonomičnije, jer je područje vođenja duhom sve uže. Danas još apel na patriotizam djeluje kako tako, ali i on već mora tražiti saveznika u ekonomskom šovinizmu da naknadi gubitak idealizma u svjetskom ratu. Trajno se ne može voditi svijet bez jedinica, koje u sebi nose stalan i jak zakon, za koji je formula reakcije poznata.

Vidjeli smo put, koji nas je doveo u današnje stanje i pratili klice katastaze duha, počevši od saveza agnostičkoga duha sa širim slojevima u znaku slobode ekonomskog života, pa do velikog pospješenja ratnim doživljajem nakon čitavog stoljeća neizvjesne borbe sa starim silama. Posljednja faza karakterizirana je nabujavanjem pseudociviliziranog

sloja, sloja, koji je izravni proizvod tehničkoga prodora. Danas je taj sloj glavna sila, koja djeluje, upravo zato, jer su duhovi nemoćni da njim upravljaju. A upravo danas bi bila potrebna uspostava stare moći duha da utre put izgradnji novog čovjeka. Upravo je danas vrijeme kad daljnji razvoj mora nužno ići unutra, jer su vanjske granice na dohvatu. Kriza blagostanja čini se tu ne samo kao nužna posljedica čitavoga razvoja, nego možda i kao izgled na spas u duhu. Jer ona nosi patnju u gomile, a patnja je uvijek bila glavna formativna sila za razvoj duha. Ne smije se zaboraviti biološka mladost Evrope ni podcijeniti sile, koje rade o preporodu. Iza katastaze duha ne mora uvijek slijediti katastrofa. Postoji i prirodni fenomen mutacije, preobrazbe uz odbacivanje cijele stare vanjske ljuske. Taj fenomen postoji i na području duha i zbio se je u povijesti uvijek kad je neki prorok našao svoje vrijeme. I ako sudbina ljubi čovječanstvo onako kako prezire čovjeka, onda će i naše pokoljenje ugledati zoru novoga vremena u velikoj mutaciji duha.

VLADIMIR VUKOVIĆ

DVIJE PJESME

KIŠA U GRADU

Mokri krovovi bliješte ko srebro starinskih zdjela,
trava nasada miriše uspomenom sela.
Pod strehom u nizu se skrivaju utihnule ptice,
u bijeloj magli gubi se lira antenske žice.

Ulična vika nestaje u blagom šumu kiše:
po mokrom asfaltu klize sjene sve tiše i tiše,
kišobrani, čizme, orošeni kaputi —
cvijet krizanteme mrtvački se žuti.

U dronjcima mokrim žuri kostoboljna baka —
kristalne kapi miluju lice malog dječaka.

JESEN

Šutnja se spušta na krovove grada —
strahovita neka sumorna tišina.
Kroz gole krošnje ceri se praznina
i kap po kap niz pusto granje pada.

Olovna i teška visi atmosfera.
Pepeljasto nebo: prazni zid bez freske —
Samo jedna ptica ko potezom pera
riše crnim krilom čudne arabeske.

BOŽENA BEGOVIĆ

BROD TONE

Sunce se priklanja k zapadu.

Kroz tijesnu, prašnu ulicu provincijalnog gradića razlegoše se sjetni, otegnuti zvuci. Sredinom ceste išao je lagano slijepac svirajući orguljice, a stara, žalosna pjesma o ljubavi i smrti provuče se kroz pritvorene prozore u polumračne sobe. I dok je njezin zvuk nečujno zamirao u tamnim zakutcima, u polumraku kao da oživješe sjene onih, koji su je nekoć spjevali. Pjesma je opet bila na mjestu, gdje se je prije mnogo godina i rodila.

Slijepac stupa cestom, a bosonoga djevojčica — njegov vodič — ulazi u kuće noseći u ruci tanjurić. Čopor djece skupio se oko slijepca i gleda zadivljeno orguljice; veći i odvažniji opipavahu ih prstima.

Bio je svibanj. S tornja odjekne glas zvona pozivajući vjernike, da dođu u crkvu i da pjevaju radosne pjesme svibanjskoj kraljici. Ulica oživi: stadoše prolaziti rumene, nasmijane djevojke, a uz njih stupahu samosvijesno momčići.

Pred nekojim kućama bijahu sijela: hrpa žena i nekoliko starijih muškaraca posjedalo uokrug, pripovijedajući i motreći prolaznike. Tu i tamo provirila bi kroz prozor glava. Zmijske, zlobne oči ošinule bi prolaznika, pretražujući ga od glave do pete; a kad je prolaznik minuo, dovikivahu si krezuba usta značajne riječi.

S drugoga kraja gradića dopre zvižduk.

— Došao je voz, sad će doći i oni, — javi se netko u sijelu, koje se skupilo u sredini ulice.

Gomila se uskomeša; svak se stade namještati tako, da mu ostane slobodan vidik prema kraju ulice.

— Bolje bi bilo, da je poginuo — jadna mati! A i ono drugo siroče je bolesno, teško da će ostati. Ta žena baš nije dočekala nikakove radosti od svoje djece.

— Kako je samo ludovao, kad je ono zadnji put bio kod kuće! »Naužívaj se, Ivane«, rekla sam mu, »tko zna, što će biti, kad se opet vratiš na frontu.« A on se nasmije: »Ne bojte se, bako, ovakove ne će ni puška...« I ode ti on natrag na frontu, kao da ide u svatove! Mati ga je ispratila — mislila sam, da će isplakati oči. Pogodio je na svoju nesreću, nije ga puška, nego top, mina, što li. Da ga je bar puška, ili bi ozdravio ili se ne bi ni vratio — a ovako, kud ćeš sa slomljenim kostima, ni živ ni mrtav!

— Eno ih, idu!

Svi se obrnu; prozori na kućama najednom oživješe, kao da je cijela ulica čekala taj poklič.

— Aj žalosti! — vikne turoban ženski glas, — vidi, kako se vraća!

Razgovor se prekinuo, a ljudi i žene stanu se dizati. Svi se šuteći zagledaju niz ulicu, odakle je dolazila stara pogurena žena; uz nju se je teško pomicao čovjek na štakama —

Danas se Ivan poslije šest godina vraća kući.

— Mati, stani malo, da se odmorim, — ustavi se u blizini prvih kuća.

...Zadnji put izišao je iz ove ulice obučen u vojničko odijelo, zdrav, bezbrižan — bilo mu je dvadeset godina. Mati ga je pratila do željezničke stanice.

— Sine, čuvaj se, molim te, — zaplaka ona na rastanku. — Kraj vas dvoje ostala sam sama. Da je bar Jelka kod kuće. Ona sad tamo, u glavnom gradu, živi svakojako, više gladna nego sita, a ne mogu joj pomoći. Kući se ne da nikako — znaš i sam, kako je tvrde glave: radije će svisnuti, nego da popusti. Nju sam već izgubila. A da se tebi što dogodi — oh, ne smijem na to ni pomisliti!

— Ne plači, mama, sve će biti dobro. Kod nas na fronti i nije tako opasno, kako ti misliš. Za Jelku se ne boj, ona će se protući. Godinu dana je izdržala, pa kako da se sad vrati — zar ne poznaš ulicu: svi bi je kamenovali! »Kći jedne švelje«, smijali bi joj se u lice, »pa je valjda htjela da bude princeza...« Ne, Jelka se ne će vratiti. A sad zbogom! Ne može rat trajati do vijeka, opet ćemo se jednoć sastati sve troje.

Izljube se i on sjedne u voz. Doskora se rodno mjesto izgubi iz vidika, sjećanje na kuću i majku stade blijedjeti, zaokupiše ga sasvim druge misli: što se je za tih četrnaest dana dogodilo tamo, na ratištu. Što će još do konca biti s njim i dokle će sve to trajati?

Utonuvši tako u misli jedva je i opazio, kako voz juri kroz madžarske pustare, kroz karpatske klance. Trećega dana u zoru puče pred njim ravnica; s obje strane pruge stadoše nicati skupovi velikih drvenih križeva s vojničkom kapom na vrhu, a iz daleka već dopire tutanj topova: fronta je blizu.

Onoga, što se je kasnije zbivalo, sjeća se kao kroz san: streljački jarci, bodljikava žica, mina leti po zraku preokrećući se — on se baca na zemlju. Dolazi k svijesti: sav je uvijen, ne može se ni maknuti, a u rukama i nogama bol, kao da ga režu noževi. Zatim vožnja željeznicom bez kraja i konca — i napokon dolazak u domovinu. Na stanici u glavnom gradu bila je i sestra, suhih očiju i upala lica. Tu ga iskrcaju i smjeste u bolnicu, gdje je ostao nekoliko dugih godina.

— Još malo, pa smo kod kuće, — podsjeti mati Ivana, koji je stajao buljeći preda se kao izgubljen.

IVAN MEŠTROVIĆ
Poslije kupanja (mramor)

— Samo čas, dok odahnem...

...Ali u bolnici nije mogao vjekovati i jednoga dana odvuče se na štakama u kuću beskućnika: invalidski dom. Dva-tri puta došla je mati, da ga odvede sa sobom, no on je odbije: »Ostavi me na miru — ne idem! Teško bi mi bilo doma, jako teško... a tu, među drugim invalidima, i ne osjećam; dok je Jelka ovdje, ne ću se vratiti...«

— Djeco moja, zašto vas Bog tako teško kazni... S Jelkom je zlo — znala sam, da će je grad uništiti. Otkako ju je muž ostavio, sva se je promijenila; nema je, nego kost i koža, a kako samo kašlje! Uzet ću ono njezino jadno dijete sa sobom...

Mati ode i odvede sestrino dijete. Pet mjeseci iza toga umrla je sestra, i sada on odluči da se vrati u rodno mjesto k materi.

»Idem — a ako ne budem mogao podnijeti, brzo ću načiniti kraj«

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— Hajdemo! — makne se napokon Ivan, — da se ta muka što prije svrši. »O prokletstvo!« smrsi kroz ruke videći, koliko ljudi čeka njegov dolazak, » to će biti pakao!«

Već mjesecima plašilo ga je ovo, što sad vidi i naslućuje. Cijela ulica digla se na noge. Kao i nekoć bijahu pred kućama sijela, glave i sada izvirivahu iz prozorâ — one glave sa zmijskim očima, što vrebaju. Sad treba proći pored njih sviju, izdržati njihove poglede, osjetiti sve njihove misli!

Pođe odlučno — evo ga kod prve kuće. Na prozoru su dvije mlade žene, nepoznate, nije ih prije bilo ovdje.

— Dobar dan, susjedo! — javljaju se njegovoj materi. Ništa dalje ne kažu niti pitaju, no on uhvati njihov pogled, sažalan i ispitljiv. U grudima ga zapeče.

Idu dalje; odupire se svom snagom o štake, još ima dobar komad puta. Tu je već druga kuća, sama stara žena je na prozoru, lončarica Tonka. Nekoć joj je donosio svu uhvaćenu ribu, pomagao okapati vrt, mijesio glinu.

— Ivane, moj Ivane! — jedva jedvice izgovori ona, pa iznenada zaplaka i sakrije se u kuću.

— Dalje, mati , dalje...

Na čelo mu izbije hladan znoj, a prsti stisnuše štake do bola.

Sijelo pred trećom kućom brzo se raziđe; ostade samo dvoje ljudi Ivanu odlane: to je stari ciglar Joza i njegova žena.

— Dobru sreću, susjedi! — pozdravi ih prvi, — vidite, kako se ja... vraćam.

— Pusti sad to, Ivane — glavno je, da si ostao živ, priučit ćeš se; ima ih i gorih od tebe! — stisnu mu Joza ruku, a njegova žena briše oči.

— Idemo, mati...

»Još trideset koraka«, broji on u sebi, » moram izdržati!...«

Četvrta kuća. Već izdaleka opazio je, kako se je pomolila jedna glava, ošinula ga pogledom i odmah se povukla. Ali zavjesa na prozoru miče se neprestano, netko stoji iza nje i motri.

Stara mržnja bukne u njemu. To je »milostiva«, žena onog činovničića. »Tko je to vidio, da jedna obična, prosta švelja daje sina u škole, a jedva imaju što da jedu; nije svatko za gospodina!« kao da čuje njezin glas. »Tko ste vi, što ste vi, obična švelja — a ja sam milostiva, činovnička žena!«

Zavjesa se još uvijek miče; to ona stoji iza nje i podsmjehuje se zlorado.

Dalje... još dvije kuće. Samo da se nitko ne pokaže ovdje, na ovom prozoru!

No istom što je to pomislio, probije ga vrućina od glave do pete. Mlado žensko lice, koje je taj mah izvirilo, problijedi i odmah iščezne: Anka! Onu večer prije odlaska na frontu bili su zajedno do pola noći i ona je plakala. Sad ima muža i dvoje djece.

Napne sve sile: trebalo je još proći pored sijela uz njegovu kuću.

— O, moj Ivane, ne ćeš više vragovati! — prekine netko tišinu.

— Ipak ti je bolje kod matere, nego u stranom svijetu.

Ostala hrpa mukom je mučala...

Dotle je i mati otključala vrata i on se otisne u dvorište tako snažno, da je skoro pao.

— Oh! — uzdahne, — samo kad je to prošlo!

Pred njim se ukaže ono isto staro dvorište, zasjenjeno vinovom lozom. Drvena šupa, sva obrasla debelom mahovinom, još se je jače nakrivila... A gle, kako je orah narastao za tih šest godina!

— Maco, mic! — uzdrhta od radosti vabeći veliku, šarenu mačku; — pa naša šarka je još živa!

— Ta gdje je šarka — ovo joj je unuka! Jako su slične.

Uspevši se oprezno preko stepenica uđe u kuću. Osjećaj tihog blaženstva prožme ga, kao da doživljuje kakovu staru, poznatu priču: vrata od hodnika još uvijek jednako škripe. Jedno okno na njima je polupano, kako je bilo i prije; u prozorčiću materino klupko prediva i u njemu igle. Kao da je jučer izišao odavle!

U sobu, u sobu — da vidim nju!

Unišavši priđe krevetu i zaustavi dah...

U krevetu je spavala sitna, blijeda djevojčica — dijete njegove sestre. Prošlo je već dosta vremena odonda, kad ga je sestra potražila u invalidskom domu rekavši mu žalosno: »Mama će odvesti Suzicu sa sobom. Muž me je ostavio, moram raditi pa ne mogu da se brinem za nju — a i bolesna sam«. Pola godine kasnije umrla je sestra, a još na samrtnom času nemoćno zaplaka: »Moja kćerkica — nikad je više ne ću vidjeti...« I umrla je plačući.

Dijete se probudi. Tamne, duguljaste oči poput badema zagledaju se u njega — Jelkine oči.

— Bolesno je siroče, već mjesec dana, — sagne se mati , — nešto joj se pravi u uhu i često ima jake bolove. Sasvim je oslabila. Liječnik tvrdi, da će to proći.

— O, ona mora ozdraviti! — otme se Ivanu uzvik, u kome je ležala očajna snaga, — ja ću biti uvijek kraj nje — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Bolest djeteta krenu na gore. Dan i noć sjedili su Ivan i mati naizmjence uza nj mijenjajući obloge na bolesnom uhu, koje je jako oteklo. Trećega dana popodne uminu bolovi i dijete zaspi. Mati se stade tiho spremati.

— Moram ići šumarevoj gospođi po rublje — ne znam, kad ću se vratiti. Ti se ne odmiči od Suzice i ne hodaj mnogo na štakama, da je ne probudiš. Sad će valjda bolovi prestati... Pazi, da se u snu ne obrne na bolesno uho!

— Ne brini se, ne ću se micati od nje.

Mati ode, a on ostade sjedeći kraj postelje.

— Da, to je ona ista, moja sestra Jelka, — prošapće gledajući malu, blijedu glavu, sličnu voštanoj figuri, — isto lice, pa i ona bolna crta kraj usana, koju tako dobro poznam...

Zanese se; bilo mu je kao da vidi sestrin lik, kako ga se je sjećao iz najranijih dana.

— Ivane! — dotrčala bi ona iz škole i pružala mu sitan novac, — mama mi je jutros dala, da kupim kruha, a ja nisam bila gladna...

I ako nije htio uzeti, gotovo bi zaplakala.

— Dobro, — odgovorio bi on, — treba mi za udice, ali kad narastem, vratit ću ti mnogo više.

A ona bi se nasmijala od radosti, što mu je ugodila.

Vidi zatim: njih dvoje rastu, idu u školu — on je već u šestoj gimnaziji, a Jelka svršava zadnji razred više škole. Mati po tuđim kućama šiva rublje, pomaže obrađivati vrtove, a kad tko umre, nju zovu da presvuče i uredi mrtvaca. »Samo vi, djeco, učite — možda će vama

jednoć biti bolje, nego što je meni. Ne žalim nikakove muke, da vas načinim ljudima — a u starosti me valjda ne ćete napustiti...«

— Ja ću biti ekonom, — tumači Ivan sestri, — jedino to je pravi rad: rad mozgom i mišicama, na suncu i zraku! Već sada poznam svaku biljku i travu, sve kukce. Bit ću ratar i voćar, a to je sasvim nešto drugo, nego pisarenje u kakovom uredu. Ustaješ sa suncem i liježeš s njim, napatiš se vrućine i zime, ali zato ti poslije svaki pedalj zemlje vrati tvoju muku stostruko. Imat ću i pčelinjak! Pčela je najpametnije stvorenje — čekaj, sad još ne možeš razumjeti, ali na godinu dat ću ti da pročitaš knjigu »Život pčela«...

— Ah, a ja, — zabaci sestra kosu u zanosu, — ja ću biti učiteljica u glavnom gradu, a za vrijeme praznika doći ću k tebi na ladanje... To sa pčelama mora da je divno, već si mi o njima mnogo pričao.

— Djeco, djeco, — kimne mati uzdahnuvši, — tko zna, što će biti od vas! Vi ste siromasi, a samo su bogatima sva vrata otvorena. Da Bog da... a sad ostavite fantazije, ohladit će vam se ručak.

I tada bi sjeli za stol; mati bi donijela zdjelu graha, u kojemu su bile tri kožice od slanine: svakome po jedna.

Kad je pošao u sedmi razred, nastade veliki rat, a druge godine uzeše i njega u vojsku. Tri mjeseca učili su ga, kako se ubijaju ljudi puškom, nožem i bombom — mučke, iz zasjede; kako se podnosi glad i žeđ, zima i žega... a onda ga strpaše u vagon. Voz je prolazio i kroz njegovo rodno mjesto, gdje su ga mati i sestra dočekale na stanici.

Imao je samo pet časaka vremena za oproštaj.

— Ja ću otići od kuće u grad, moram učiti i nešto svršiti, pa makar jela svaki drugi dan koricu kruha, — šapne mu sestra u uho, da mati ne čuje. — Ti pazi na sebe — — — — — — — — — — —

Ivan je još uvijek gledao u blijedu, voštanu glavu djeteta, a u duši mu se javi zadnja slika, najteža: iznose ga iz bolničkog voza; na stanici je i sestra, suha, blijeda, s vatrom u očima. U obraze joj se urezala neka bolna crta, koje prije nije bilo... Dugo ga je držala za ruku, ali ne reče ni riječi niti pusti suze. I nikad poslije nije zaplakala osim na smrtnoj postelji: »Kćerkica, moja draga kćerkica — nikad je više ne ću vidjeti«...

Najednom Ivan očuti, kako mu oči postaju vruće. Dijete je bilo budno i gledaše ga svojim tamnim, ozbiljnim očima, kao da shvaća, što se u njemu zbiva.

— Ne spavaš? — šapne. — Ne gledaj me tako... O, vidim da me dobro poznaš, ta u tebi je njezina duša, ti si — ona...

Dijete tiho zaječi.

— Boli te... to će proći, ozdravit ćeš, moraš ozdraviti! Ali rano si počela trpjeti, zato i gledaju tvoje oči tako ozbiljno i duboko. Samo bol može da već izrana stvori veliku dušu u tvom slabom tjelešcu. No tijelo će ozdraviti, za godinu — dvije bit ćeš velika djevojčica, ali tvoje oči uvijek će gledati ozbiljno i zamišljeno.

Dijete nije skidalo pogleda s njega; on se digne i u zanosu nastavi:

— Da, bit ćeš velika djevojčica. Već te vidim, kako sjedaš uz mene moleći:

»Ujače, pripovijetku!«

...I ja ću ti je ispričati — a u tvojoj duši probudit će se uspavano sjećanje, pozlijedit će se stara ranica, ova, što te sada boli, kad moraš nevina trpjeti; poslije te priče napustit će te san, pojavit će se dvije utvare — jedna se zove »kako« a druga »zašto« — i ne će ti dati, da zaklopiš oči. One već i sada razapinju tvoju dušu... Bit će to Andersenova priča o »djevojčici sa žigicama«... Pa kad na Božić zagrizeš u kolač, ne ćeš moći progutati ni zalogaja, jer će te zapeći ranica; ostavit ćeš ga i poći k prozoru: »Možda vani u snijegu sjedi djevojčica sa žigicama, bosonoga, gladna i smrzava se, dok je meni toplo i jedem kolače«...

— ... Brzo će doći vrijeme, — nastavi on sve strasnije, — kad će tvoja mlada duša početi s razumijevanjem gledati oko sebe. No još prije, nego što budeš mogla shvaćati, bacit će se na tebe onaj nevidljivi, koji određuje sudbinu svakoga čovjeka: društvo... On ti ne će dati da gledaš svojim očima niti da osjećaš svojim srcem; turit će te u školu, gdje mladu dušu mijese i gnječe kao lončar glinu, dok je ne strpaju u kalup... Samo da u to vrijeme budem dosta jak, da uništim otrov, kojim će ti nevidljivi svakoga dana trovati dušu, kako je nekoć trovao i meni.

»Suzice«, zapitat ću te kadgod, »o čemu ste danas učili u školi?«

»O našem velikom junaku i vojskovođi, koji je u teškom boju potukao dvaput jačeg neprijatelja«...

»No, pa zar to nije lijepo i slavno — i ti ga voliš, zar ne?«

»O, da!« odgovaraš ti sijevnuvši očima.

»Slušaj, Suzice, ovu pripovijetku... U drugoj, stranoj zemlji živi isto tako jedan vojskovođa, koji je potukao neprijatelja. Svi ga slave, a dječaci i djevojčice u onoj zemlji slušaju o njemu u školi i vole ga... Jer on je bio hrabar vojskovođa, razbio je neprijateljsku vojsku, ubio

i izranio mnogo neprijatelja. Gledaj, Suzice, i ja sam jedan od onih neprijatelja, koje je on poubijao i izranio«...

Kad to izreknem, dignut ću se i uprijeti o štake klimajući svojim slomljenim nogama — a ti ćeš zadrhtati: smjesta će nestati otrova, kojeg ti je nevidljivi kapnuo u dušu šapnuvši joj riječ: neprijatelj... Rasplinut će se đavolski lik, što ti ga je naslikala ta riječ, a u duši ostat će samo lik čovjeka.

»Voliš li, Suzice, tog velikog vojskovođu u stranoj zemlji, koji je izranio i ubio mnogo ljudi, a među njima i mene?«

»Ne!«

»Eto, mala moja — i ovaj naš veliki vojskovođa potukao je neprijatelje i sad tamo, u drugoj zemlji, ima mnogo djevojčica, kojima je on ubio oca ili ujaka — ili ih je tako izranio, da i oni hodaju ovako na štakama. Nekoji su ostali i slijepi, pa ih te djevojčice vode za ruku... Zar ne, ti voliš našeg velikog junaka i vojskovođu?«

»Ne!« šapnut ćeš kroz suze, a i ja ću zadrhtati od radosti, što sam u jednom času prekinuo sve niti. Ranica u tvojoj duši opet će se pozlijediti, a ja ću dobro paziti, da nikad ne zacijeli.

»Suzice, a što ste danas učili u školi?« zapitat ću te opet kadgod.

»Učili smo o radu: kako je rad najsvetija dužnost svakoga čovjeka. da on plemeni dušu i tijelo... Čitali smo i poslovice o radu«.

»Možda si zapamtila koju?«

»Jesam: tko radi — ne boji se gladi«...

»Još koju?«

»Da... U radu je spas!«

»Doista, to su dobre i istinite poslovice, a takovi su bili i ljudi, koji su ih stvorili. No, mala moja, zaboravili su ti reći, da one vrijede samo među dobrim ljudima, a tih je danas na svijetu malo. Vidiš: tvoja mati, koju ti nisi ni poznala, radila je dan i noć, a ipak nije imala katkad ni komadić kruha; morala je teško raditi i kad je bila bolesna, sve dok nije umrla... Nisu ti ni rekli, da na svijetu ima mnogo ljudi, koji teško rade, a nemaju često kruha ni za sebe ni za svoju djecu. Njima je rad propast, a ne spas; makar da rade, ipak se boje gladi, jer ona često pokuca na njihova vrata«...

I kad opazim u tvojim tamnim očima jedan »kako« i jedan »zašto«, znat ću, da te ranica opet peče...

Ivan zašuti na čas i spusti se na stolicu. Stalo se je mračiti. Dijete je ležalo mirno, kao da sve sluša i razumije.

Iz dvorišta začuje se štropot. »To se je mati vratila i donijela rublje«, digne se on iznova, pa brzo nastavi:

— ... Proći će godine, od djeteta postat će djevojka, od djevojke žena. Ne ćeš ti — kao tvoja mati — sama i bez obrane krenuti u svijet. Od toga ću te očuvati, jer svijet je prašuma puna zvijeri, valja biti dobro oboružan. Ti ćeš imati svoj dom i svoju djecu, kojoj ćeš sama nesvijesno urezati u dušu ranicu, da i ona nikad ne mogu pojesti božićni kolač...

Mrkli mrak obavio je sobu. On iznenada zastane i osluhne: mati već ide preko stepenica.

— Da nema tebe, — zašapće još brže, — ja bih već odavna otišao za tvojom majkom. Ali najprije hoću da tebe vidim sretnu... Oj, tako je malo dobrih ljudi na svijetu, a ti ćeš biti dobra... Kad to dočekam, onda ću sve zaboraviti i sve oprostiti...

Umukne i stade se povlačiti prema izlazu; mati je u hodniku i hvata za kvaku.

— Pst! — šapne joj, — tiho, zaspala je!

Ona na prstima priđe krevetu, a onda počne pipati po stolu. Nađe žigice: plamičak sijevne.

Najednom joj klonu ruke i opet nastane mrak.

— Suzica je umrla! — izgovori prigušeno.

— Što kažeš — umrla! — javi se iz mraka Ivan. — Kako umrla?! Ne može biti... Što to govoriš!...

I on se nemoćno uzvrti po tami škripeći štakama i tražeći izlaz iz sobe; ali ga nije mogao naći — — — —

JOSIP PAVIČIĆ

AVE, O RIMA!

IV. RAZGOVOR S HEINEOM.

Noć mračna i studena; u ovoj kućetini sve spava; ja još uvijek bdim, u svojoj sobici, za stolom, ogledajući još jednom rukopis prijevoda Heineovih pjesama.

Žuri mi se, jer će već sutra početi slaganje u Tipografiji.

Zapeo sam kod trećeg soneta što ga Heine u »Neue Gedichte« ispjevao u čast lijepe gospode Frideriche Robert.

U originalu:

Der Ganges rauscht, der grosse Ganges schwillt,
Der Himalaja strahlt im Abendscheine,
Und aus der Nacht der Banianenhaine
Die Elefantenherde stürzt und brüllt —
Ein Bild! Ein Bild! Mein Pferd für'n gutes Bild!
Womit ich dich vergleiche, Schöne, Feine,
Dich Unvergleichliche, dich Gute, Reine,
Die mir das Herz mit heitrer Lust erfüllt!
— — — — — — — — — —

a u mome prijevodu:

I Ganges šumi; bučan mu je buk.
Himàlajin vrh sja od zlatnih zraka.
Bananske šume nasrće iz mraka
Slonovâ krd uz rik, i lom, i huk.
O sliku! Sliku! Dat ću konja mog
Za dobru sliku, da te slavim njome,
Ti dobra, čista što si srcu tome
Svu radost dala vedrog bića svog!
— — — — — — — — — —

Hm! Prije svega te m o j e rime u drugoj kitici: mog-svog; njome-tome! To nisu »omad od jedne kobile«, no »pilad od jedne kokoši«. Riječi, ponajviše, istog roda: zamjenice! Kao da sam navlaš tražio najbljeđe, najobičnije, najjeftinije srokove pa ih strpao u jedan kup. A onda — u istoj strofi — o onome Heineovu »womit ich dich vergleiche, o Unvergleichliche!« kod mene ni glasa ni traga. — Valja svakako drukčije. Ha! već znam kako.

I hoću da unesem varijantu u rukopis.

Ali se — baš u taj čas — živo trgoh.

Neko se maknuo iza mene i sjeo uza me.

Gledamo se: on miran i hladan, ja više iznenađen no prestrašen.

Heine!

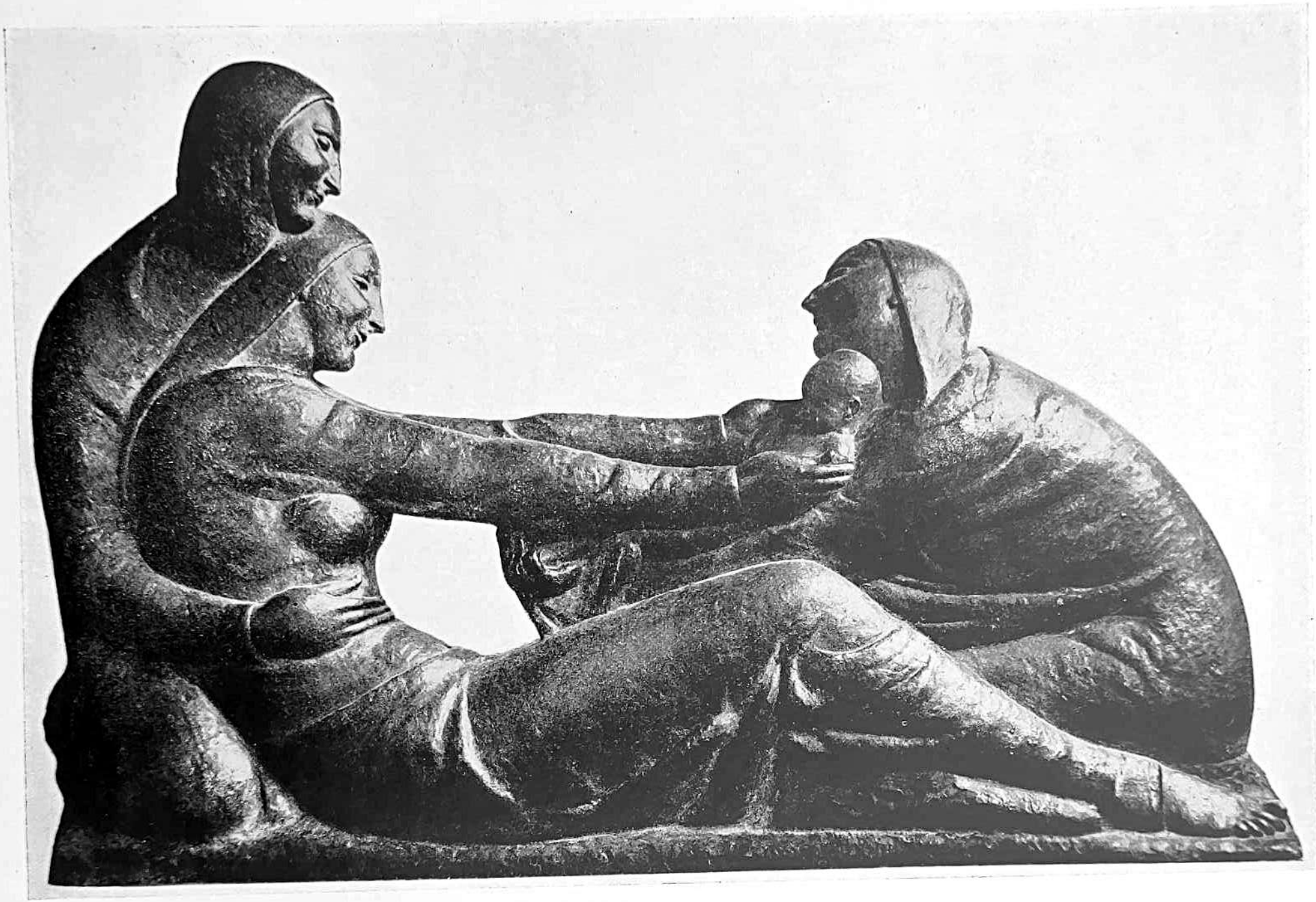

IVAN MEŠTROVIĆ

Rođenje (relijef, bronza)

Diseldorfski pjesnik kakva sam ga gledao — u nekoj ilustraciji — gdje putuje kolima iz Pariza u Hamburg da posjeti staricu majku pa da zatim napiše »Deutschland, ein Wintermärchen«. Na još zdravom tijelu dugačak smeđ haljetak s velikim dugmetima, visoka ogrlica, tvrd šešir, kratka tamnoplava brada, a u ruci štap sa srebrnom kuglom. Nije čuti njegova dihanja, ali razabirem njegov glas.

— Stani! Ne diraj.

Htio bih započeti s njime sasvim drugi razgovor, čuditi se, radovati se, pitati ga nešto krupno, golemo; no vidim na njegovu licu da mi je — barem spočetka — samo odgovarati, držati se — kako se ono veli — predmeta. Sjeća me na Liktora u šestom poglavlju svoje »Zimske priče« (—»Und werde nur nicht emphatisch!... Und von Rhetorik bin ich kein Freund. — Bin auch nicht sehr philosophisch«). Zato mu odgovaram:

— Te jadne rime moram kakogod ukloniti!

— Pročitaj kiticu, proznim rasporedom riječi — veli on.

A ja slušam:

— »O, sliku! Sliku! Dat ću svoga konja za dobru sliku da te njome slavim, ti dobra, čista, koja si tom mome srcu dala svu radost svoga vedrog bića.«

— No, što veliš?

— Nije zlo! Jasno, jednostavno; ali...

— Ništa: ali! Jasnoća i jednostavnost doći će glave svakoj äli.

— Pa Vi sad znate čak i za naše zmajeve i äle! Zar u Avalunu, u tom duhovnom svijetu pjesnika i vila, gdje Vi sada...

— A ti tvoji »mog«, »tvog«, »svog« čemu da te toliko bune — ma bilo i na kraju stiha — kad u vašem jeziku padaju tako lagano i prirodno i doprinašaju jasnoći? I ja sam često vodio — i to navlaš — u svojim strofama ratove ne samo između proznog i stihovnog ritma no također između proznog i stihovnog izražaja. Kod pjesnika se »manje« promeće gotovo uvijek u »više«. Na tom sam se katkada dugo mučio. Prva dva stiha druge kitice mog soneta, kome si ti — u prijevodu — dao naslov »Oh!«, glasila su spočetka:

Der Sommer blüht noch goldig grüne Pracht,
Der Erntekranz glänzt an dem Dach der Scheuer.

Smetala me ta banalna »goldig grüne Pracht« i taj dekorativni »Erntekranz« gore na krovu, pa sam kasnije kazao:

Mein Sommer blühte noch und eingebracht
Hatt' ich die reichste Ernte in die Scheuer.

Ali ni sada nisam bio miran. Čemu se hvalisati s nekom »reichste Ernte« a ono glavno nije izraženo, jer nedostaje antiteza. Pa rekoh konačno, što jednostavnije i »prozaičnije«:

Noch blüht mein Sommer, dennoch eingebracht
Hab' ich die Ernte schon in meine Scheuer.

Pazi! Mein Sommer. Meine Scheuer. I ja sam rado rabio takve zamjenice — mile i djeci, da rasvijetlim donekle i njima maglu njemačke proze i pjesme. Dä, tmuša i tmora. Svuda. Ima nešto vajmarske maglice čak i u pjesmama nadahnutim suncem i talijanskim nebom, u Goetheovim »Rimskim elegijama«. Ja sam se za jasnoću izraza borio pišući ma o čemu, a svuda i svačim: na Rajni popijevkom sličnom strelici što nosi sad cvijet, sad kaplju otrova na svome vrhu; u Parizu kiticama nalik na te vaše mitraljeze. I postigao sam jasnoću još neviđenu u njemačkoj književnosti.

— I baš zbog toga mnogi Vas Nijemci ne mogu ni dandanas pravo razumjeti.

— Jeste. Ali sam zato jedini Nijemac koga će drugi narodi — iako mu ni oni (Bogu hvala!) ne slave godišnjice — odmah i s lakoćom primiti: pravo čitati, dobro prevesti...

— A Talijanac Zendrini? A, žalibože, i naš...

— Ne mari. Zendriniju je Carducci dao zato po prstima i pokazao kako me valja talijanski prevađati; a onaj vaš Mostarac bijaše ipak nešto što Zendrini nije nikada bio — pjesnik. No pustimo sada to. Vratimo se k tvome prijevodu. Ne diraj u nj!

— Učitelju, čujte barem kakva mi varijanta stoji još uvijek na vrhu pera:

Oh sliku! — Za nju svog ću konja siva
Ja dati da te prispodobim njome,
Ti Dobra, Čista, ti Neprispodobiva
Što vedrost svoju dade srcu mome.

Siva — neprispodòbiva. To je tek rima.

— Nije! Prost ti — za sad — bio taj konj: sjeća me na sive sokole vaših narodnih pjesama: ali ipak...

— O Bože! Pa Vi sad znate o našim narodnim pjesmama više no i Goethe koji nas za sve vjekove usrećio onim svojim prijevodom Hasanaginice. Kakvi se razgovori vode u Avalunu? Zar sijela? O, recite...

— Reći ću da taj tvoj konj nije siv kao miš, ali da ipak nekako sivo rže. Ko ga samo čuje — a i ne vidi — mogao bi pomisliti na njegova rođaka, na Sivonju, pa nanijeti i tebi i meni štetu. A onda sumnji-

vog si konja siva rimovao baš s Njom, s onom koja je i dobra, i čista, i neprispodobiva. Ima u ta tri moja soneta lijepoj Friderihi, pogdjegdje, malo enfaze, ali nigdje i moje ironije. Daktilskih pak rima nisam nikada volio. One se mogu nametnuti samo u nekim osobitim prilikama, ponajviše u stihu daktilskog ritma. Uzalud mi je vaš Matoš...

— A. G. Matoš! Što Vam reče? Gdje se to sastajete? Vi i on! U koječemu tako nalik jedan na drugoga. Egzil. Pariz. Polemike. Bolest. Smrt.

Ali sam ga bio samo ludo prekinuo. On se malko trgne, pa upre opet oči u drugu kiticu moga prijevoda.

— Neprispodòbiva! Prejaka rima u stihovima ponajviše jampskog ritma. A još bi gore bilo kad bi prasnula na kraju trohejskog stiha. Ona bi...

— *»O, kako sjetno sija dan Italije,*
O, kako sjetno svira Pan Idalije!«

prekinuh ga, ali uzalud.

— Ona bi, svojom težinom, pomrsila — pa i razderala — čitavo tkivo stiha, osobito ako je ta pređa tkana nitima najtanje pjesnikove svile. A nije od potrebe da glavna riječ rečenice bude rimovana. Pače...

— »Samo tebe volim, draga nacijo. Samo tebe služim o...!? — rekoh samo da bih ga kakogod ipak vratio k onome o kojemu je bio počeo govoriti; ali ne dorekoh: on se smrkne u licu, udari nervozno nekoliko puta krajem štapa o pod. Ja se sav zabezeknuh, jer od onih udaraca nije bilo čuti nikakve lupe. Ne znam sâm da li se pobojah ili se uzradovah što će — rekao bih — ustati i nestati.

Ne bi tako. Svlada se i progovori:

— Kada čujem takve rime, moram se sjećati na onoga bubnjara iz Detmolda, na Ferdinanda Freiligratha, koji je zvučnim fanfarama svojih punih, besprijekornih, ponajviše egzotičnih — dugo traženih a negdje daleko nađenih — rima parao negda moje uši, iako je — inače — bio prilično dobar pjesnik. A ti mi sad citiraš neke trosložne egzotične srokove. Muka, s rimama uopće! Slušaj malo:

Erfrischend entwischend und gischend erzischend,
Sich biegend und schmiegend und fliegend sich wiegend,
Und flimmernd und gimmernd und schimmernd und wimmernd,
Und wirrend und schirrend und irrend und flirrend,
. . . . . .
Und grollend und schmollend und tollend und rollend,
Und wallend und hallend und schallend und prallend, —
. . . . . .

Aus dem Felsen hervor
In gewaltigen Chor
So kommen die Wasser herab bei Lodore.

Šta veliš? Ispustio sam šest punih stihova, a da sam odbacio još i desetak rimâ, ni tad ne bismo čuli pljuštanje i grgolj vode koja silazi niz Lodora; razabirao bi se samo neodređen prazan šum kao pod slapovima Nijagarinim. Dvije, najviše tri, ovakve rime, zgodno postavljene, zapljuštale bi i zagrgoljile bi i skladnije i jače no čitavi taj čopor srokova u Southeyevoj strofi. Ljudsko je uho fin instrumenat. Koješta ga može uvrijediti, pa i najzvučniji, najpravilniji srokovi. A pogotovo daktilska rima, ako ona ne klikće ili ne jauče u pjesmi koja je njoj prikladna, i po ritmu i po sadržaju.

A iz mene nahrupi:

O, majko moja! O, blago meni!
Mnogo je dana, mnogo godina,
Mnogo je gorkih bilo istina;
Mnogo mi puta drhtaše grudi,
Mnogo mi srca cepaše ljudi;
Mnogo sam kajo, mnogo grešio
I hladnom smrću sebe tešio;
Mnogu sam gorku čašu popio,
Mnogi sam komad suzom topio.
O majko moja! O mila seni!
Od kad te, majko, nisam video,
Nikakva dobra nisam video.

Stadoh. Heineovo se lice bijaše preobrazilo, produhovilo, rastužilo, a nije bilo lice što ga je pjesnik morao imati kad je, uzet, ležao u Parizu. Niz njegov obraz silazila je polagano krupna suza. To je — istom i napokon — bio Heine, p r a v i Heine, m o j Heine, onaj na čijim — i nježnim i oporim — stihovima već davno rajim i mučim, a baš mi se sada — u ove dane — prohtjelo da ih prevedem i bacim među svoje ljude. Taj će mi se sada otkriti i progovoriti o nečem drugome.

— Đuro! — rekoh.

— Majka! šanu on. I ja sam tako trpio. I ja sam tako volio svoju majku. Ali ne znadoh tako joj i govoriti.

— Pa zar se sa Đurom niste još našli? Zar i sada živite, kao i mi, u nekom prostoru i u nekom vremenu? Zar Vaša majka ...

Prestadoh, jer je on opet bio onaj prvašnji.

— To su stihovi i to su daktilske rime! Ne zazire pjesnik od srokova »godina — istina«; i ne boji se umetnuti amo tamo trohejske srokove da prekine time monotoniju; i rimovati »video — video«. Pače. A

baš po ovoj posljednjoj »rimi« raspoznaješ pravog majstora. Dä; daktilski srok pristaje samo onda kad je stihove zatalasalo neko iskreno snažno uzbuđenje: tuga ili radost. Pa i pijanstvo. Dionizijsko raspoloženje. Ditiramb. Imaš li Redijeva »Bacco in Toscana«?

— Imam.

— Donesi. Otvori. Ondje gdje pijanci pjevaju i igraju seljačku »Bombababà«.

A ja pročitah:

E se cantàndolo,
Arciballàndolo,
Avvien che stànchisi,
E per grandàvida
Sete trafèlinsi,
Tornando a bèvere
Sul prato assègansi,
Cantarellàndovi
Con rime sdrùcciole
Mottetti e còbbole,
Sonetti e càntici...

— Dosta — prekine me. Čitaš s nekom lakoćom, al si ipak, i ne hoteći, skandirao i udarao nogom o pod, da ne izađeš iz takta; jer je to pjesma i ples pijanacâ: i kad si trijezan, zapliće ti se — čitajući je — jezik, a noge bi htjele da p i j a n o plešu:

E se cantàndolo
Arciballàndolo!

— Učitelju, vidim sada da svi ti Redijevi stihovi nisu srokovani. Nestade daktilskih rima.

— Dä, jer s a d a više ne s l u š a š, no samo g l e d a š. Daktil — kad je na pravom mjestu — može u v i j e k zamijeniti srok. Na kraju daktilskog stiha koji se sav njiše, u pjesmi »Il sogno della vergine«, Giovanni Pascoli...

— Oh, znam:

Si | dondola | dondola | dondo*la*
senza ru|more la | cuna
*nel | mezzo al si|lenzio pro|*fondo;

a ja sam to pokušao prevesti:

I | njiše se, | njiše se, | njiše *se*
zipka bez | žamora | jednog,
dok | biva sve | gluše, sve | tiše.

— Nije ti najbolje ispalo, ali se ipak vidi kakve je daktilske stihove Talijanac pravio i što je htio onim svojim »d o n d o l a — p r o f o n d o«. Svi se dakle daktili — kada si im udesio zgodno tlo i dao im zamah — mogu pretvoriti u »rime sdrùcciole« — srokovi koji klize — kako ih Redi u gornjim stihovima zove. Glavno je da s k l i z n u, a da ne padnu. Pa i ti...

— Jest! Kad sam negda, u pijanstvu, klicao:

Za živom vatrom pet sto ljeta plamenih,
Za crnom maglom pet sto mračnih jeseni,
Za ljutim mrazom pet sto zima ledenih,
Hitrinom naglih vjetrova,
Žestinom mladih lavova,
A snagom jedrih vrutaka
U jedan mah pet stotina je proljeća
Iz crne zemlje skočilo,

svi su ti daktili bili za me j e d n a rima.

— Sad ti je, napokon, sinulo. Okani se, dakle, »Nesprispodòbive« u svom prijevodu trećeg soneta Friderihi. A za onim mojim »womit ich dich vergleiche, o Unvergleichliche« neka ti srce ne plače: leži i tako na dnu smisla tvoga prijevoda. Sada možeš i ti leći pa ponijeti sutra rukopis u štampariju. Imprimatur!

— Ne mogu. Još me nešto tišti. Kod vas su — u prvoj kitici tog istog soneta — stihovi:

Und aus der Nacht der Banianenhaine
Die Elefantenherde stürzt und brüllt,

a ja sam ih preveo ovako:

Bananske šume nasrće iz mraka
Slonovâ krd uz rik, i lom, i huk.

— Nisi p r e v e o no si p r e p j e v a o. I bio si sretne ruke. Kod mene se čuje rika slonovâ, kod tebe i rika i lomljenje grana od snage tih glomaznih debelokožaca.

— Bit će. Ali vele da se ne smije izgovarati »uz rîk, i lôm, i hûk« nego nekako ovako »ùzrîk, ìlôm, ihûk«. A onda: zbogom rikanje, i lomljenje, i hukanje! Udostoje li se zaviriti u knjigu, zamjerit će mi filolozi...

— Oni jedva da imadu riječ kod o v o g posla.

— Manite! Naglasi. Štokavština. Čakavština. Vuk. Daničić. Maretić. Pa onda metričari i poetičari...

— Ti pak nisu tu da nas uče, no da od nas nešto nauče.

— Ali gledajte! Ostavimo li sve ovako, t. j. kako će oni, po pravilima naglasa, i htjeti čitati: »ìhûk, onda se to više i ne rimuje sa riječju »lûk«. I ako je — možda — ipak rima, nije — reći će — »čista«.

— Na razumijem se u te vaše finese o naglasu; no kad se radi o »čistim« i »nečistim« rimama, mogu i ja nešto reći. Pogledaj te moje srokove baš tih dviju kitica. »Schwillt — brüllt — Bild — erfüllt«. Jesu li ikad kome smetali? Samo kada stoje pred tobom kao pojedine riječi istrgnute iz živoga tijela strofa, vidiš da nisu — freiligrathovski. Kao osamljene note, gotovo su različita zvuka (brüllt — Bild) i jadno izgledaju ali, u muzikalnoj pređi svojih kitica oni se slivaju u akorde, zveče u skladu, pa nabujali Ganges šumi, i Himalaja blista i slon riče, i srce klikće od radosti prožeto milinom što izbija iz lijepe žene Friderihe. Nisam nikada trpio nikakva tiranstva, ne samo ono prusko, i ono socijalno, i ono crkveno, nego i tiranstvo propisanog Naglasa, Ritma i Sroka; a Goethe je kazao:

Ein reiner Reim wird wohl begehrt:
Doch den Gedanken rein zu haben,
Die edelste von allen Gaben,
Das ist mir alle Reime wert.

Autor Fausta i Liedera nije ipak robovao Rimi. Postupao je s njome kao Napoleon sa ženama. Nalik na onog svoga »Frecher Buhle aus Frankreich« o kome priča:

Es war ein Buhle, frech genung *(!),*
War erst aus Frankreich kommen;
Der hatt' ein armes Mädel jung
Gar oft in Arm genommen,
Und liebgekos't und liebgeherzt,
Als Bräutigam herumgescherzt,
Und endlich sie verlassen,

on je — t. j. Goethe — mladu njemačku Rimu mnogo milovao — pa je i »g e n u n g« silovao, — da joj sasvim okrene leđa u »Reinecke Fuchsu«, u »Hermanu i Doroteji«, u elegijama, u epigramima itd. — Sviđa mi se što — prevađajući me — nisi zazirao od asonancija (»naš — čas«, u pjesmi o Vitezu svetog Duha; »čâsî — paši«, u Grenadirima itd.) i od izraza iz svoje narodne pjesme (»O gospođa Venus, o cvijete moj!, u Tannhäuseru); i ja sam, i te kako . . .

Al on se prekinu; napne sluh.

Vani, u tišini, čula se kaptolska zvona koja su javljala da noć umire, i da će prvi pramik zimske zore doskora svanuti; a psi se na Josipovcu najedanput javiše. — Heineovo je lice bilo gotovo potamnjelo. Sjetih se

svih njegovih stihova po kojima se razabire e je tako malo volio pse i zvona da je, u žučljivoj pjesmi o Kobesu I., napisao i stihove:

Die Glocken, die eisernen Hunde der Lutf,
Erheben ein Freudengebelle;

i naslutih da će me doskora ostaviti. Zato skupih sve svoje sile, odstranih knjige i rukopis te prozborih novim glasom:

— Čovječe, druže, što me tako mučiš? Ne radi se sada o rimama, o toj igri — često puta praznih i jalovih — riječi. Kad mi jednom već dođe iz sretna kraja gdje nema rukopisa i knjiga, o drugome da mi sada govoriš! Zašto mimoilaziš sva moja pitanja i odgovaraš mi kao što si odgovarao starici majci kada te ona — nakon toliko dugih godina tvoje odsutnosti — pitala o stvarima koje su bile mnogo važnije no brbljanje o ribi, o guski i o narančama što ti ih je na stô nosila? ... Volio bih da si noćas banuo preda me onakav kakav si bio poslije no si se onog majskog dana 1848. srušio pred kipom Venere Milske u Louvru pa ležao osam dugih godina; onda bi mi — možda — došao kao čovjek koji je mnogo trpio i razmišljao i kao onaj koji sad može odgovoriti kad se pita:

. . . . . *Was bedeutet der Mensch?*
Woher ist er kommen? Wo geht er hin?
Wer wohnt dort oben auf goldenen Sternen?

Čemu mi dođe kao neki docenat poetike ili kao jedan od onih stihotvoraca koji se — jadni! — ponose što su vješti »kabinetski radnici« u radionicama Rime i Ritma? ... O Henriče!

Pružao sam prema njemu lice i ruke.

On je blijedio, uzmicao.

Rasplinu se sasvim u prvim zrakama mutne svjetlosti što je prodirala kroz kapke na prozoru.

V. RIME O RIMI.

Godine 1918., u jednom tadašnjem zagrebačkom časopisu, mlad čovjek, koji se — kao lirik — nalazi sada na vidljivu, zasluženu mjestu u našoj književnosti, pišući o »Lirici III.« (Zagreb, Dr. B. Vodnik, 1918.), osvrnuo se također na moje stihove o riječi, o eposu, o ritmu, o naglasu, o rimi itd., i rekao:

Ars et vita! — Ali pesme o tome: šta su reči, šta su epovi, plagijati, akcenti, srokovi, rime, ritam, nisu poezija. To su samo neka lična uverenja u verzovima.

IVAN MEŠTROVIĆ
Blagovijest (relijef, drvo)

Lična uvjerenja!

Da vidimo. A jer je sada govor o Rimi, donijet ću ovdje baš ove svoje stihove:

Visoko na gori,
Gdje šumore bori,
Glas sunčev niz lugove zveknu,
A drugi, blizanac,
Uz planinski klanac
S duboka nasusret mu jeknu.

Ja oba ulovih
I nitom ih ovih
Nevidljivom stihova dvaju,
Pa oni sad trepeću
Ko biseri, lepeću
Ko ptice na grančicâ kraju.

I stoji šum njihoví
Kriláca, i stihovi
Poskakuju, vezani čvršće,
A strofa mi lagana
Ko trstika tanana
Uz trepet sve zvonkiji dršće.

I drhti, i trepti
I uzalud hlepti
K vedrini nad gorskijem bilima,
Do sunaca samijé.
A jednom bar da mi je
Dva sroka, al s orlovim krilima!

»Samo neko lično uvjerenje!« Al ja sam godinama lutao po docima, šumama i planinama, po bregovima rijeka i po žalima morskim prisluškujući svim žamorima — jesenjim i proljetnim, ljetnim i zimskim — da u pjesmama, što ih Priroda — taj pjesnik nad pjesnicima — pjeva, razaberem i zvuke što ih ona u rime slaže. I mučio sam se da na njihovu iskonskom izvoru osjetim barem dio one mistične moći što izbija iz srokova kojima Priroda ispreplíće svoje pjesme. I lovio sam te srokove najboljim strelicama kao Marko utve zlatokrile. I bilo mi je zatim često kao botaničaru koji je ubrao na polju šaren, sočan i svjež cvijet, a doskora ga mora gledati u svome herbaru blijeda, suha i usahla; ili kao onome Pascolijevu lovcu (»Myricae«, Il cacciatore) koji je oborio pticu-ideju pa je gleda pred svojim nogama i veli: » O ti malena sireno sa visoka neba,

s grlom od zlata i s očicama od bisera! eto, ti više ne letiš, i ne blistaš, i ne pjevaš; a svoga glada ne ću sada moći večeras tobom namiriti«;

Deh! gola d'oro e occhi di berilli,
Piccoletta del cielo alto sirena,
Ecco, tu più non voli, più non brilli,
Più non canti: e non basti alla mia cena.

Nisu to izražavanja »nekih ličnih uvjerenja«, no pričanja o traženju i o drugim borbama s mističnim silama u sebi i okolo sebe.

Ritam, Naglas, Rima nisu predmet poezije! — Al sve je u Svijetu — od atoma do planetskih sistema, u svojoj biti, — prije svega Ritam, Naglas i Rima. Stoji pisano da je u početku bila Riječ; moglo bi se radije reći da je u početku bio Ritam pa i Naglas, od kojega se talasaju sve nijanse osjećanja, i Rima od koje se u zvuku sve slaže i smiruje. Onaj je mladi liričar mogao imati pravo samo ako je mislio kazati da pjesnik ne smije pristupiti Riječi, Ritmu, Rimi, Akcentu kao što botaničar prilazi k cvijetu ili metričar k stihu. Pjevati pak o njima znači pričati o svojim najintimnijim događajima. Kritičar ne može prigovoriti što smo segnuli rukom i za takvo cvijeće; slobodno mu samo gledati nije li ono sve zgužvano i blijedo u našemu — herbaru.

Ali — štogod bilo i kakogod bilo — ja sam ovog puta u dobru društvu, pa ću svršiti ove svoje članke o Rimi pjesmama dvaju njenih čuvenih poklonika.

Ch.-Aug. Sainte-Beuve kritičar i pjesnik, bio je po svome književnom odgoju klasičar sve dok ga Viktor Hugo — koji ga je kasnije, 1844., primio u Francusku Akademiju — nije uveo među romantičare. S odom »La rime« kao da se oprašta od cvjetnih bregova klasicizma i baca most na drugu obalu. Pjesma ima 15 strofa, od kojih ću ovdje izabrati samo ono što mi se čini najvažnije:

Rime, qui donnes leurs sons
Aux chansons;
Rime, l'unique harmonie
Du vers, qui, sans tes accents
Frémissants,
Serait muet au génie;

Rime, écho qui prends la voix
Du hautbois
Où l'eclat de la trompette,
Dernier adieu d'un ami
Qu'à demi
L'autre ami de loin répète;

Rime, trachant aviron,
Éperon,
Qui fends la vague écumante;
Frein d'or, aiguillon d'acier
Du coursier
A la crinière fumante;

Agrafe, autour des seins nus
De Vénus
Pressent l'écharpe divine;
. . . . . .

Clef, qui, loin de l'œil mortel
Sur l'outel
Ouvres l'arche du miracle,
Ou tiens le vase embaumé
Renfermé
Dans le cédre au tabernacle;
. . . . . .

Habile, agile courrière,
Qui mènes le char des vers
Dans les airs
Par deux sillons de lumière;

O Rime! qui que tu sois,
Je reçoi
Ton joug; et, longstemps rebelle,
Corrigé, je te promets
Désormais
Une oreille plus fidèle.

»O Rimo, koja daješ zvuk pjesmama; ti veslo i trozube što režu pjenu valovâ; ti uzdo od zlata i mamuzo od željeza; ti kopčo što drži božanski trak okolo golih Venerinih grudi, ti ključu na kovčegu čudesâ; ti konjiću što vuče kola od stihovâ dvjema brazdama svjetlosti — o Rimo!, ma što ti zapravo bila, primam jaram tvoj i — dugogodišnji ali pobijeđeni buntovnik — ja ti sada obećavam da ću te odsada mnogo vjernije slušati.«

Tako — po prilici — bivši klasičar a budući romantičar i parnasijanac Sainte-Beuve. Meni se pak više sviđa oda »Alla rima« što ju spjevao snažniji buntovnik, Giosuè Carducci, koji je svojima »Odi barbare« pokušao osloboditi talijansko pjesništvo i od sviju okova sroka. Njegova je pjesma kraća, ali sadržajem bogatija, ritmom živahnija, srokovima zvučnija; nije — kao kod Sainte-Beuvea — puko nizanje nekih prispodoba, no nam spominje sva djela Rime dolje od ravnice gdje žeteoci

pjevajući žanju pa sve do visina gdje se Dante — na krilima svoje »terze rime« — uzdiže k Bogu u raj.

Ave, o rima! Con bell'arte
Sulle carte
Te persegue il trovadore,
Ma tu brilli, *tu* scintilli,
Tu zampilli
Su del popolo dal cuore.

Zdravo, o rimo! Svojim lijepim umijećem pjesnik ti hvata trag na papiru, al ti b l i s t a š, i t r e p e r i š, i i z v i r e š iz srca puka.

Rođena između dvaju cjelova u grabljivim kretnjama plesa, oh, kako ti skladaš — u dva okretanja — do dva uzdaha: uzdah spominjanja i uzdah nadanja!

Kako si veselo jeknula, iz širokih grudi, u vedro predvečerje, kada je noga žetelaca, u tri zbora, trima zvucima, udarila o zemlju!

Kako si strašna, na vjetrima, viknula o vrlinama pobjednikâ dok su okrvavljena koplja udarala štropotom o željezne štitove!

Čula si kako se bojno polje roncisvalsko mrvi od Rolandova mača, pa dušući u golemi rog činiš da ječi, i dan i noć, dolina slavnim Rolandovim imenom.

Poi t'afferri alla criniera
Irta e nera
Di Babieca che galloppa,
E del Cid tra i gonfaloni
Balda intuoni
La romanza in sulla groppa.

Zatim se hvataš crne nakostriješene grive jurećeg Babieke, pa — na njegovu hrptu — ponosno pjevaš romancu između zastava Cidovih.

Zatim pereš prašnu kosu u lijepu i hitru valu Rodanovu i takmiš se u pjevanju sa samotnim i milozvučnim slavujima u Tulozi.

Eto, na krmi Rudelove lađe digla si jedro od ljubavi i nosiš na grofičine usne vrući cjelov onoga koji umire.

Al vrati se! K drugom kraju, drugim riječima, zove te ozbiljni i pobožni Dante; silazi s tobom u pakao, obilazi vječnu goru Čistilišta i leti k Bogu.

Zdravo, lijepa carice, sretna kraljice latinskoga metra! Iza borbe, pozdravlja te buntovnik i klanja ti se — slobodan.

Ti brigo i časti otaca mojih, i meni si — kao i njima — sveta i mila. Zdravo, o rima! A ti mi daj za ljubav — cvijet; za mržnju — strelicu.

Dă: pjesme svih pastira i svih žetelaca, uzdasi ljubavnikâ, popijevke ratnikâ, epopeje o junacima, romance o vitezovima, stihovi trubadurâ, balade o onima koji umiru od ljubavi, strofe o paklu i o raju, sve

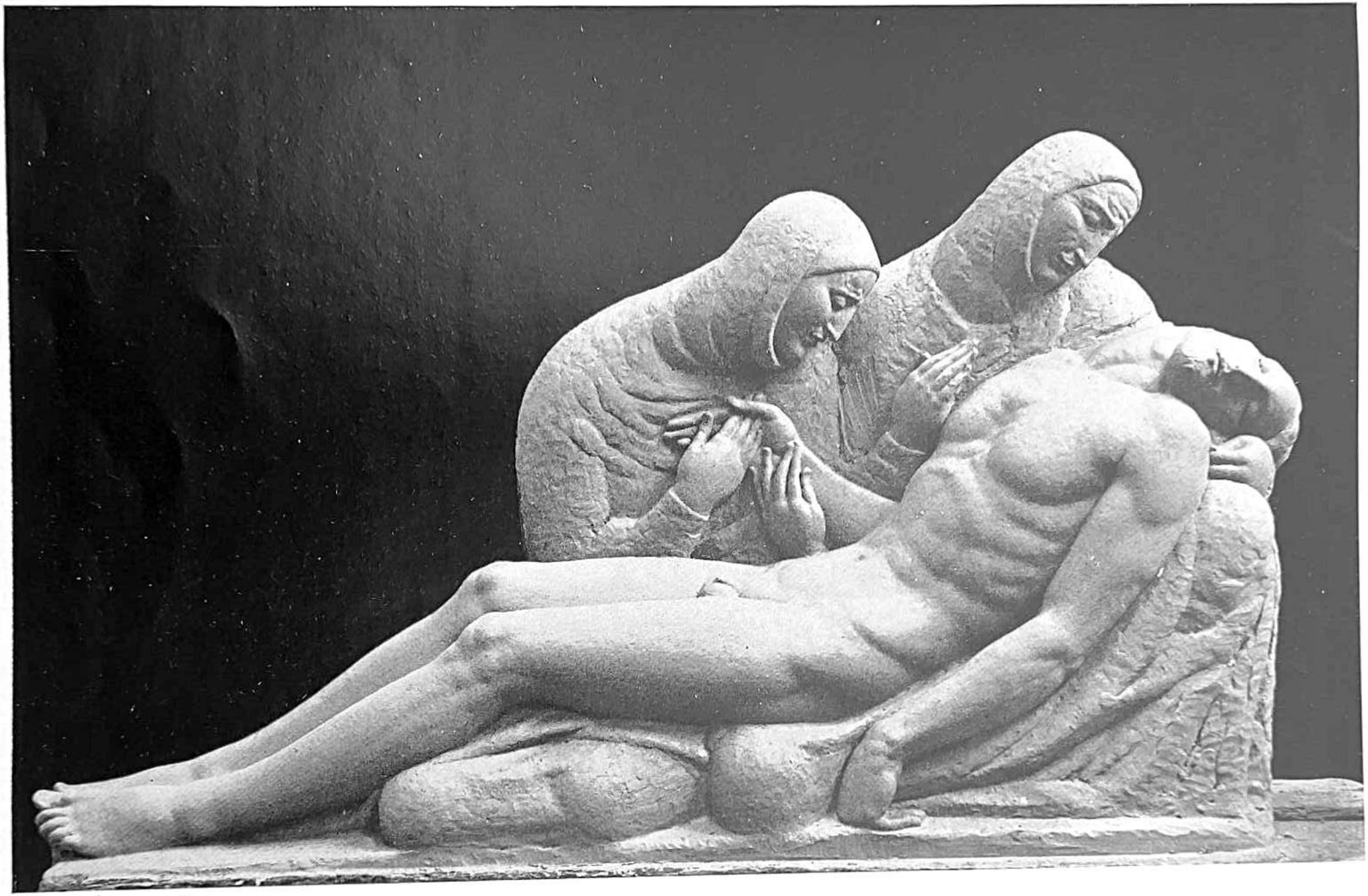

IVAN MEŠTROVIĆ

Oplakivanje (sadra)

to vjekovno blago sviju nas nastalo je radostima i tugama Rime. To je ono najljepše i najčistije što primismo od svojih otaca i što ćemo ostaviti svojim unucima.

I uvijek će biti živa i suvremena Carduccijeva strofa:

Cura e onor de' padri miei
Tu mi sei
Come a lor sacra e diletta.
Ave, o rima: e dammi un fiore
Per l'amore
E per l'odio una saetta.

VLADIMIR NAZOR

ČETIRI PJESME

GESTA POBJEDNIKA

Ljubičasto plavo,
Sjajno, tvrdo, malne okrutno —
(Zovu to blagim imenom »nebo«)
Srebrne grane maslina
K'o na komadima novca,
I deblo s paominom krošnjom.

Čini se, da maslina znači mir,
A palme pobjedu —
Na pročeljima Akademija.

Na mlakom puteljku starac
Mršav tetura i posrće,
Obje noge kao polomljene,
Starac jedan od tridest ljeta.
Kolajne vise na njegovim grudima,
A dijete ga drži za hlače.

(A zašto mu ne daje ruku?)

Teška gusta grana sva u cvatu
Nalik na zaspalo govedo,
Živa masa zakrčila put.

Dijete je udara šibom.

Jasna žućkasta prašina
Diže se silna i dolazi k njima,
Čudesni oblak peluda,
Milijuni i mil'juni muških bića
Predaju se vjetru i suncu.
To se diže kao jato ptica,
Opojnije od svakoga sna.

To je eto najlješe na svijetu.

No zašto se čovjek trgnuo uzmaknuv?
Na što ga žuti i gusti ovaj dim
Poput eksplozije — podsjeća?
Krik mu se napola otimlje iz grla
I s desne strane lakat
Diže rukav, koji visi prazan.

Htio je zaštiti sina
Desnom rukom, koje više nema.

(Povratak ljudi) 1920.

RIJEČI LIJEČNIKA

Dolazim iz daleka,
Iz turobne zemlje, gdje se pred okom
Zgušćuje magla; gdje je uho tupo,
A grlo hriplje. Laje ko živina
Derući glasove poput krpâ.
A tek što mozak kuša podići svoja providna ticala
Mora i bol navaljuju na nj,
Dok sve ne proguta mrak.

Dolazim iz daleka,

Da, iz one zemlje, u kojoj vladam.
Jer (evo mnoštva svjetlucavih predmeta,
Koji bistro zveče)
Držeći u ruci platinu, čelik,
Vajam smijeh i ponosna uda:
Ravno na dušu!
Oživjelu je vraćam sudbini,
Koja će od nje učiniti
Što može. Il' što bude htjela.

Koji je vidio trpjeti — trpi.
Izlazeći večerom, nalik na veče,
Svake večeri jastreb,
Moja Tuga kljuje mi jetru.

No katkada hoću, pušta me moj staklenik,
I ja se bacam na crnu pticu,
(Velika je kao stablo)
Hvatam je za vrat.
A ona širi, razapinje krila,
Promaših kljun?
A zgrčena šaka upire se u noć,
Pokazuje svijetla, u dnu, daleko.

I onda, prijatelji, čujete teški korak.
Evo mog blijedog navoranog lica.
A vi ćete kazati: — Zaista,
Došo je iz daleka.

(Perspektive) 1924.

JEDAN PJESNIK

Da, ja vidim,
Jer ne gledam nikad
Kroz vaše staklo
Zamućeno dahom i otiskom prstiju.
A kako mi je izvađen iz uha
Taj pamuk, vaši svjetovi,
Čujem jasno.

Zato i ne pripovijedam, ne opisujem,
Ne prepričavam govore drugih.
Ali čujte vi svi, koje upoznah dijelkom sebe,
U vas ponirem riječima
I probijam vašu pût!

(Perspektive) 1924.

BAR U HAVANI

Barman, rukavi od košulje, pred njim
Zeleni kokosovi orasi i staklene kade, u kojima pliva led.
Engleske butine vise
Na zadimljenom stropu uz graditeljske ukrase:
Stara Španija.
Tri mulata u mračnome kutu nešto se rote u lučkom žargonu.
Zrcalo na zidu probija vrelo u njihove tamne riječi.
Vrata na lijevo. Nadesno.

Zdesna.
U otvoru Trg Kongresa sav užaren od sunca.
I palača četrunove boje, sa strane kubeta, i mramorni kip
Predsjednika nekog, koji je pronevjerio državni novac.
»Zahvalni građani« na pijedestalu nalik su na lapon-slado
Napola rastopljeni u blistavom uzduhu.
Jedan crnac, modra bluza od vune i smeđi zubi, izvikuje novine:
»Honduras prekida sa Guatemalom!«

Nalijevo vrata vode na trg. Željezna stubišta
Ovijaju se poput zmija oko žutih stupova.
Razbiti prozorski kapci pod napuklim krovom od cinka.
Časomice popuhuje zaliv
I užarena atmosfera odjednom puna je rupa.
Svuda otvori neki i raspukline.
Zaboravljeni su stupovi —
Sve nosnice pohlepno dišu, a zastori dižu i spuštaju grudi.

1932.

LUC DURTAIN

MJENICA

Prvo praskozorje umiva dvorište i sve predmete po njemu.

Pepeljasti osvit grli kudrave stogove sijena, a tamo iza plota ružičastim prstima prčka zora. Lišće se na dudu ispred kuće pokrenulo i kaplje rose umorno padaju s njega. Mali prozorčić pospano škilji u mračni trijem. Kao čovjek, što nije čitave noći ni oka stisnuo. Ukućani još spavaju pod šarenim plaštom sna. Na tom su plaštu izvezene lakokrile ptičice, mekane ptičice svilne, što na svojim krilašcima nose duše usnulih na daleke cvjetne poljane. Mirnim snom sirotinje spava mala porodica u kućici. Kao ljudi, što žive samo onda, kad spavaju. Jer inače jedva snose bijedu i tegobu dánâ.

Ispod krova od trske stanu isprhivati vrapci. Kostruše se po strehi, bučnim živživkanjem skakuću po daski iznad trijema, te sumrak ispod strehe samo podrhtava od njihove graje.

Od te buke probudi se i gazda na krevetu iza prozora. Zaškilji par puta na prozor, pa kao da bi htio dohvatiti i zadržati odmičući san, ispruži i protegne obje ruke tako snažno, te mu zapucketaju svi zglavci u njima. I ništa ne misleći, već samo tjeran nagonom, što u njemu od iskona živi, nagne se prema ženi, koja mu je spavajući okrenula leđa. No osjetivši u vratnim žilama divlje bućkanje krvi, odmah mu sine pred očima prokletstvo ovih posljednjih dana njegova života, pa se čisto snebije od užasa i žurno skoči s postelje.

— Huuu! ... Danas mi ide kuća na bubanj! Dražba ...

Otvorivši vrata i zakoračivši preko praga u trijem, snažno mu se tijelo sve savije i zgrči u tupu neku poniznost. Možda se on to klanja sjeni pokojnog oca, koji je isto ovdje promučio svoj život i svako jutro koračao preko toga svetog praga. Ili možda je taj sveti poklon namijenjen i njegovu dosadanjem životu, koji je bio ukopan ovdje sve do dana današnjega. Da, sve do dana današnjega. Jer već oko podne doći će komisija, muklo će zaregetati bubanj ...

Koraci čizama šuplje mu jeknuše trijemom, a kroz otvorena vrata iza njegovih leđa naglo provali u sobu jutro iz dvorišta.

— Pa što će to biti i kako će to biti, kad ne budem više imao kuće? Kad ostanem bez doma ...

Samo to pitanje škrguće mu u svakoj žilici tijela.

Turivši ruke u džepove stoji tako u trijemu. Slina mu u ustima kao pelin gorka, pa i ne misleći ništa pljune on daleko u osvit. No pogledavši za ispljučkom zakrijesi mu se pred očima nàdžak[1] u kutu. Eto, ipak ima nešto, što i u toj sivoj polutami bliješti i sja i čega ne će odmičuća

[1] sjekirica, bâlta.

noćna tama za sobom odvući... Oko mu se podugo zadrži na ledenom sjaju željezne oštrice, a onda rasijano stane njuškati po trijemu, kao da nešto traži. Pričekat će, dok se razdani... A možda i ne čeka ništa, već kao dijete u pogibli traži samo bilo kakvu slamku, za koju bi se prihvatio, da ga spase od velike opasnosti, od velike i goleme nesreće...

Ulicom jaše na konju gospoštijski poljar, pa viče u poznata dvorišta, iz kojih mu obično dolaze radnici-nadničari:

— Repicu kositi u Tote! Uz nadnicu!

Taj se povik ponavlja duž cijeloga sela. Odmah izatoga skidaju se kose s dudovih grana, gdje prekonoć vise. Lijepo je jutro i sveto, probudio se život i slavodobitno juri selom.

Stevo Nagy, nadničar i gospodar, — kao da mu je to jedini lijek protiv dražbe, — s velikim pouzdanjem iziđe ispod trijema i zakorači prema dudu, da skine kosu s grane. Otići se u Tote, pa će i dražbovatelji morati onamo za njim...

...Ali žena, ta ljubljena ženica, što s tolikom vjerom i odanošću gleda na nj, kao da joj je on kakvo božanstvo, — ta će žena ostati kod kuće sama. Pa kad gospoda dođu, ona će pasti pred njima u prah i plakat će...

...I sinčić njegov, oba njegova sinčića, zaludu će se hvatati materi za suknju i skrivati se u nabore njene, zaludu će im sitna srdašca pucati od bezimena užasa, — bubanj će ipak zabubnjati i zaregetati muklo... Možda baš ovdje, pod tim dudom... I nikoga ne će biti, da utare ženi pečalne suze, da prigrli ta dva sinčića, ta dva nejačka...

— Eh, bogamu!... izvali on strašnu kletvu i baci kosu natrag med granje, te se ona duboko zagrize drvetu u meso.

Ushoda se po dvorištu gore dolje, te i ne opazi, da se već sasvim razdanilo. U teškoj muci smišlja svakojake nemoguće osnove, jednu za drugom, sve mu se glava od njih puši. No te su osnove sve od reda mrtvorođenčad neka, pa se jedna za drugom i same od sebe ruše. I nikako on ne nalazi pravoga puta i načina, kako da spase i sačuva djedovski krov nad glavom...

Pomisli i na to, da bi možda dobro bilo poniziti se pred gospodom, kad dođu. Pokloniti im se do zemlje, pasti u prah, pa možda i zaplakati. Isplakati im strahovitu bol za domom, za djedovskim pragom... Uzet će psaltir, pa ovdje na pragu otpjevati pred njima sve one psalme, što ih je nekoč, za dugih zimskih večeri, pjevao otac uz njegovu, djed uz očevu, a pradjed uz djedovu kolijevku... Da ih lijepo, vrlo lijepo i ponizno zamoli i ponovno im sve obeća, da će namiriti Banku. Platit će, oh, platit će on, kako ne bi platio?! Bože moj, kako ne bi platio, kad je dužan?!...

Samo neka još malo pričekaju, neka još neko vrijeme ne razaraju njemu djedovskog ognjišta, a ženi mu i djeci mirna sanka...

Začudi se sam sebi razabravši, da stoji pod orahom u vrtu i glasno govori sve to, što je namislio da kaže onoj gospodi, kad dođu... Sve to vrijeme sigurno je bio i sagnut i svinuta mu hrptenjača valjda odrvenjela, jer ga sad jako boli kičma.

Sunce je od istoka zapljusnulo orahovu krošnju i dugi ognjeni prsti ispružili mu se već preko čitavog sela i dalje, u beskrajnost. A lice kao da mu je zaplakano: u golemim kapljama kaplju s njega ognjene suze. Ili se noćas kupalo negdje u dalekim morima i sad je skočilo iz vode, pa se od svježine nakostrušilo i zadrhtalo, da otrese vodu sa sebe...

— Huuu!... Nema dakle spasa od dražbe?!... Zar zaista nema?!...

Pesnicom udari po orahovu deblu i od toga udarca zatreperi lišće na krošnji, što je tek stalo da se budi.

Iz kuće mu izađe žena, sva još rumena od jutarnjeg sna. Kao nasmijan život pristane uza nj, položi mu ruku na rame i reče:

— Nisi otišao na nadnicu, Stevo?

On je to pitanje očekivao. No i bojao ga se kao žive vatre. Kao najvećega zločinstva u svome životu. Jer ženi je zatajio dražbu, nadajući se, da će već nekako namaknuti novac za otplatu, kao što je to već jednom učinio, pa će opet biti sve u redu. Zato se sad nije ufao ženi u oči pogledati, nego se okrene od nje i reče:

— Nisam otišao. Jer danas kuća odlazi... Na bubanj. Dražba.

Te mu riječi zazvone tako muklo i šuplje, kao da ih nije izgovorio on, već neka sjena davno umrla čovjeka, što se i poslije smrti navraća kući. A žena samo zatetura na te riječi, nasloni se na orahovo deblo i poblijedi kao smrt.

— Jesi li gdjegod pokušao da nabaviš novaca?

— Jesam.

— I kod moga krsnog kuma?

— I kod njega.

Tišina. Samo njihove dvije izmučene i bijedne duše prhuću od kuće do kuće po selu, prhuću čitavim svijetom, tražeći blagoslovnu ruku, koja bi im pružila pomoć, da im ne razore krova nad glavom.

— Jesi li bio kod gospona doktora?

— Jesam.

— Ne da?

— Kaže, da nema.

Žena se pripije drvetu uz deblo, kao da bi se htjela pošto-poto sasvim stopiti s tom tvorevinom prirode, što živi svojim zasebnim životom,

da joj se krv sasvim pomiješa sa sokovima toga drveta, pa da kroz njegove grane slobodno ispruži bijele ruke prema suncu i zagrli život.

Muž se odmakne malo i nasloni se na plot. U očima ga zapeče, kao da se u njima nanovo razbuktala davno zapretana žeravica. A onda odjednom zagnjuri glavu med šareno cvijeće na plotu pa zaplače grčevito i krvavo. I divlje plače, okrutno plače kao da bi tim plačem htio isplakati iz sebe ubitu dušu. Plače drevnim, ozemljenim plačem vječno k zemlji prignječivana seljaka.

Dva dječarca dojezde preko dvorišta. Zemlja im tutnji pod bosim tabančićima. Kod vrtnih vrata udare u viku i nagurkavanje, koji li će prvi u vrt.

Žena opet pristupi mužu i licem, izobličenim od užasa, upita:

— Pa što, Sveto, večeras već ne ćemo imati doma?

S prkosom, koji mu se izvio iz neznanih dubina duše, odgovori on:

— Pa... ne ćemo!

— A što i kuda s ovom siročadi? Leđima pod vjetar?

— Pa... možemo!

Bila je možda posljednja suza, što joj se sad zakrijesila u očima, — ali se ipak zakrijesila.

— Jao Bože svemogući, jao Bože svemogući! — cikne ona, pa okrajak fertuna prinese na usta i poleti u kuću.

Dječaci se začuđeno zagledaju za njom.

Oko podneva stane Stevo Nagy gologlav nasred dvorišta, gdje sunce najžešće pali, pa počne da se Bogu moli, moli bez prestanka. I molit će sve dotle, dok sâm Gospod Bog ne siđe na zemlju i ne učini čudo kakvo, da mu pomogne... Oh, tako će vruće zamoliti gospodu, kad dođu, ili će već tako nešto učiniti, što će svakako koristiti. Reći će im... Što i kako... Da, reći će im nešto vrlo lijepo... Tu su žena i djeca.... Osobito Pavel, onaj veći... Tako bistro dijete!

Tako se koprca Stevo Nagy, pa se uzmuvao sad po trijemu, sad opet sredinom dvorišta. Naježena sjena trstene strehe već se pomakla preko grabe kapnice ispod stijene. A Pavel, onaj veći dječarac, uspeo se na vrh duda pa odatle u sav glas krasnoslovi u žarko ljeto:

»Dragi ćako, draga nano,
Kaž'te, što je domovina...«

Dječak je te stihove sigurno donio iz škole i zvonki mu je djetinji glas već davno lepršao negdje na kraju sela, kad se pred uličnom ljesom podiže mali kovitlac, uzvitla prašinu u golem lijevak i vještičjom brzinom preleti preko dvorišta. Pas Apsalon bijesno zalaje i jurne na ulična

vrata. U isti čas pomoli se na ista vrata kapa općinskog pandura, a odmah za njim i dva-tri gospodina s nabreklim torbama za spise ispod pazuha. Kao da u njima nose crnu i beskrajnu nemilost.

— Vi ste Nagy Stjepan Kosac? — upita jedan od gospode i umakne ispred pseće gubice u trijem.

— Ja bih bio, — odgovori Stevo Nagy glasom, u kojemu je podrhtavala sva njegova današnja tuga i bol i sve njegovo ufanje u tu gospodu.

— Ja sam ovrhovoditelj, — reče drugi gospodin. — Došli smo, da provedemo dražbu. No ako možete dati nešto na ime otplate, odgodit ćemo zakonski postupak na neizvjesno vrijeme.

Stevo pogleda ovrhovoditelju u oči i riječ mu se odmah ukruti i podivlja:

— A ako ne mogu?...

— Onda ćete poći s nama na općinu, pa ćemo dražbovati.

Opet on klone i opet ga podiđe odvratan osjećaj vlastite nemoći i ništavosti: ipak je on samo bijedna i cendrava fukara...

— Molim vas lijepo, lijepo vas molim, velemožna gospodo, možda bih ipak mogao štogod... mogao bih štogod možda...

Zapetljao se u nemoguću misao: Ta nije moguće, da će mu uzeti i prodati kuću samo zato, jer sad, baš sad odmah nema novaca!... Pa s velikom udvornošću i beskrajnom poniznošću pozove gospodu u kuću. Možda se međutim ipak dogodi štogod... Ta često se događa toliko toga, čemu se čovjek ni u snu ne bi nadao...

Žena stoji kod zapećka i plače. Dječaci se brzo sprtljali s duda i zaprepašteni se stisnuli kod vrata.

Gospoda uzrujano otvore svoje torbe, ovrhovoditelj stane žurno listati po svojim spisima i tek poslije duže stanke reče:

— Dakle: tri stotine šezdeset forinti glavnice, k tome još osam po sto kamata za osamnaest mjeseci i trošak današnje dražbe... Koliko možete dati na račun otplate, da dražbu na neko vrijeme odgodimo?

Stevo Nagy ispruži preda se obje svoje silne ruke, nekoliko puta i prste na njima raširi, a iz grla mu se jedva jedvice podrigne riječ:

— Sad odmah nemam novaca. Pa i otkuda bi? Ali vas uvjeravam, velemožna gospodo...

— Pa što nas onda držite za budale?! — nakostruši se jedan odvjetnik i odmah stane kopčiti rukavice.

— Imam eto dvoje djece, dva lijepa sinčića...

I već mu opet jecaj stisne grlo. A nakostrušenomu se odvjetniku zagleda u oči tako molećim, tako zaklinjućim pogledom, te u dubini duše pomisli, da će gospoda već radi samog toga pogleda dražbu odgoditi.

— I drugi imaju djece, ali zato ipak plaćaju, — bijesno prsne i drugi gospodin.

— Ali molim te, — reče mu ovrhovoditelj, koji je jedini ostao za stolom sjedeći, — da mu možda ipak damo neku odgodicu? Šta kaže tvoja Banka?

Odvjetnik zlovoljno zaniječe glavom.

— Ne može se. Idemo, da svršimo dražbu.

— Dajte dakle platite barem nešto, — iznova reče drugi.

Ali zato ipak pođe odmah prema vratima.

Stevi Nayu odjednom se zacrveni sve pred očima, — krvavo se zacrveni, a velemožna gospoda mahom se pretvore u sitne, migoljive figurice neke.

I zaurla on tako strašno, te od toga zatrepere zeleni listići mirisavke u cvjetnom loncu na prozoru:

— Pa otkuda do đavola da smognem sad novce, kad ih nemam?! Eto, da li sad čujete i razumijete?

Sad i žena glasno zajauče:

— Jao Bože dragi, Bože milostivni...

Pečalno plače, strahovito plače. Odmah zatim zadreči i manji sinčić, pa poleti k materi i zagnjuri joj zaprepašteno djetinje lišce u krilo.

Glasan plač ispuni svu nisku sobu, pa se odatle razlije i po trijemu, po dvorištu, po ulici. Jedan odvjetnik drščućim prstima i s nejasnom strepnjom u duši lista po bibliji, što stoji na prozorskoj daski. Samo da svega toga ne gleda i ne vidi.

— Iiii, mater vam smrdljivu! — zareži sad gadna kletva u Stevinoj duši. — Kuća vam treba, — je li? Moja kuća?!...

Oči mu se zaliju krvlju, sve mu tijelo oblije leden znoj. Pred njim iznenada opet bljesne nadžak, što ga je još jutros spazio u trijemu, u onome kutu. I zagrohoće on, pobjesni. Eto, učinit će Bog čudo!... Učinit će!... Nije mu se on danas badava molio, da učiniti nešto...

— Možda bolje... kosom? — jeknu mu pitanje u zaslijepljenoj duši.

No odmah zatim ponovno mu bljesne pred očima nadžak.

Pođe on nekoliko koraka natraške do trijema i dohvati nadžak iza leđa. Strahovitom snagom stisne mu toporicu, prsni mu se koš nadme, kao da će prsnuti, a u prsima ispod grla osjeti neku strašnu i neugašljivu žeđ, — krvavu žeđ. Čelo mu se smrkne i obrve se skupe ispod njega, pa tako strašan i sopteći ognjenim dahom ude opet u sobu.

Smeteni plačem i lelekom žene i djece nitko od gospode i ne opazi, kad se on povukao u trijem i s nadžakom iza leđa opet se vratio u sobu. Stariji sinčić, stojeći još uvijek kod vrata, zadivljeno se zagleda u nj

od suza blistavim očima, a onda zamišljeno stane prstićem šarati po vratima neke tajnovite znakove.

— Najprije ću ovoga... ovoga debljega, — zaigraju Stevi same od sebe mišice u ruci.

A iz očiju mu sijeva crni plamen pakla, promatrajući svoje žrtve stoljetnim osvetničkim bijesom.

Sve to potraje jedva koji trenutak. I upravo u taj čas ustane i ovrhovoditelj od stola te pođe do onoga mališa, što se privio uz mater, pa plače. Stane ga miriti i milovati po glavi, pa iskopa iz džepa nov novcat i sjajan bakrenjak od dva filira, tisne ga malome u šapicu i poljubi ga u zatiljak.

— Kako lijepo dijete!... No ne plači, mali, ne će tvoj dado ostati bez kuće! Je li, gazda? Što? Ne treba odmah izgubiti glavu... Koješta se dešava ljudima na svijetu... Je li, braco, kako je lijep taj novi krajcar, što ti ga je ujko dao?

I opet ga pomiluje po glavi.

— Upravo takva sinčića imam i ja! — ponosito se okrene dvojici odvjetnika.

U Stevi Nagyu nešto se slomi i šumno se sruši. U želucu osjeti slabu mučninu, u ušima mu krv još uvijek bučno šumi, no ruka mu je već olabavila i nadžak je klonuo u njoj...

— Gle, gle! — reče on sinčiću. — Kako je to lijep krajcar! Nov novcat!

I na zaleđenu, mrku licu bljesne mu jedva primjetljiv tračak vedrine.

A onda opet smućeno pogleda na ženu, što je iznova udarila u plač.

— No ne plačite već toliko! — pristupi do nje onaj ljući odvjetnik. — U ime svoje Banke produžujem vašemu mužu rok za isplatu još na šest mjeseci.

Istom kad je izlazio na vrata i u Stevinoj ruci iza leđa opazio nadžak, — tek onda mu se naježi kosa na glavi.

— B-i-b-l-i-j-a... poskakuju pred njim po dvorištu krupna slova, što ih je malo prije pročitao na koricama one knjige na prozoru.

Srce mu stane trepetati od užasa i požuri se brže bolje, te prvi iziđe na ulicu.

Pas Apsalon opet zalaje bijesno i skoči prema vratima.

Manji sinčić diže novi krajcar prema svijetlu od prozora i pokazuje ga braci.

A Stevo Nagy duboko odahne i pruži se na klupu kraj peći.

Glavu zagnjuri ženi u krilo i duša mu se smiri.

Dozvolom autora preveo s madžarskoga Andrija Kovačević. PAVAO SZABÓ

FEUILLETON

KAZALIŠTE

Tek gostovanju dra Paula Baratova s njegovom trupom uspjelo je osvježiti repertoar našeg teatra i probuditi interes za glumu. Dr. Paul Baratov dolazi od Stanislavskoga. Bio je najprije ruski glumac, izišao je kasnije na glas kao član »Wilnaer Truppe«, proslavio se u Americi, onda opet u Bruxellesu, Londonu, Amsterdamu i Varšavi. S pozornice prešao je u liječničku praksu, ali se je pozivu Piscatorovom ipak odazvao i sjajno uspio u Berlinu svojom novom kreacijom u Mehringovu »Kaufmann von Berlin«. Prije nekoliko mjeseci osnovao je svoj teatar na jiddisch jeziku u Beču. Pošavši iz Beča na turneju navratio se je prošlog mjeseca k nama. Do najjačeg umjetničkog izražaja dolazi njegova trupa u čisto židovskom repertoaru. Baratovljev temperamenat uživljava se s jednakim elanom u svaki glumački zadatak. Najznačajniji bio je njegov uspjeh i po izboru djela i po glumi u Tollerovoj kod nas još neprikazivanoj tragediji »Hinkemannu«.

Jezovit sujet — patnje invalida, koji se vratio iz rata izgubivši svoju muškost, — pronio je to djelo u red najsnažnijih protesta protiv rata i ubijanja. No i preko toga slučaj Hinkemannov rezonira tragično opće ljudskom bijedom, koja je duboko ukorijenjena u ljudskom nagonskom životu. Tragedija Hinkemannova ne zaostaje ni u čemu za tragedijom njegove žene Grete, koja u borbi sa svojim instinktima i pada i opet se diže do pobjedničkog heroizma. U koncepciji djela, poglavito u bizarnosti slučaja, pa i u vanjskoj napravi, u upotrebi komedijaškoga, gdje se životinjski instinkti najjače golicaju, ima vidnih tragova Wedekinda, koje još dosta oskudno prikriva Tollerova socijalistička orijentacija. Naročito se to tako čini, kad se tekst gubi u nerazumljivom jeziku.

Ipak je govor Baratovljeve umjetnosti do kraja razumljiv i pristupačan. I upravo ona socijalna povezanost Hinkemannove kobne lične sudbine s udesima svega svijeta dolazi u njegovoj glumi u finoj i novoj nuanci do punog izražaja. Hinkemannov odnos prema ženi, prema majci i ocu; trpkost prilika, koje ga gone da glumeći Herkula pred razuzdanom masom ironizira svoj defekt; da ono, što okrutnički čini sam sobom, ne podnosi, kad čine drugi; ono užasno ispovijedanje, koje se sladostrasno opija mûkom i znatiželjnošću muškaraca, za koje zna, da im postaje odvratan, pa napokon ona božanstvena vjera u čovjeka, »od kojega zapravo, ništa ne vidimo i o kojemu ništa ne znamo«, o ženi, koja griješeći »ljubi njegovu dušu« — na sve ovo reagira Baratovljeva umjetnost nekim šestim čutilom, čiji se život u njoj i nama čudesno rastvara. Potičući iz ruskih izvora ta je umjetnost za to bila predestinirana.

Ovako duboko produhovljena njegova gluma nadilazi i prosjek najodličnijih glumačkih kvaliteta. Njezino majstorstvo odražava se i u igri njegova ensemblea, koji se ponosi s nekoliko prvorazrednih glumaca. Tako smo mogli osjetiti u predstavama ove trupe blagotvorne utjecaje na evropski teatar njegovih sadašnjih najgenijalnijih režisera: i Reinhardta i Tairova i Meyerholda i Piscatora.

Ljetošnji tradicionalni Shakespeare našeg teatra bio je »San ljetne noći« u novom prijevodu dra Milana Bogdanovića i u režiji Tita Strozzija.

Ovo izuzetno djelo Shakespeareove teatralike sačuvalo je u neobičnoj mjeri životnu svježinu njegove poezije. Uz sretno riješeni režijski problem, da nas igra pronese u jednom dahu, kao ljubavna pjesma, kroz najdraže sanje naše mladosti, ona neodoljivo dira u naš čuvstveni život. Peripetije naše mlade ljubavi usko vezane s mistikom prirode, koja nam je bila u tim časovima pristupačnija nego ikada, za-

nose nas u uzbuđenja, u carstvo sanja, kojim su sigurno jednoć lutale naše duše. Svaka riječ tu razotkriva nešto, što smo proživjeli i što bismo htjeli da nam se vrati. Tu se blagom porugom izrugavaju naše ljubavne muke, bijeda srećnih ljubavnika, zasjednička i intrigantska rabota ljubomore, smutnje ljubavne pometenosti, sljepoća strasti i mahnitanja uzavrele fantazije. U ljubavi sve vjerujemo, sve i svakome, i opijamo se bez mjere slastima ludovanja. Duša nam poigrava od udaranja srca i ne bi se htjela zaustaviti nigdje i nikad.

Shakespeareov »San ljetne noći« sav je preden od ovih tankih niti i zapliće naše duše kao paučina. Pa ipak, to djelo, koje bi se htjelo do kraja rasplinuti i rasipati u najsuptilnijoj lirici, u silnom je dramatskom zahvatu postalo veličajno ogledalo, u kojemu je pjesnik zaustavio i utisnuo sliku života duše u jednom hipu, u jednom pokretu njezine najneobuzdanije pustopašnosti.

Režija g. Strozzija vrlo je vješto izložila logiku vanjskog događanja i omogućila nam nesmetano predavanje fantaziji i njenoj raspojasanoj igri. Tako su prikaze kao bajni vilenjak Puk lako poprimile zbiljske konture i ušle u naš svijet kao rođena djeca naša. Tako su, začudo, razrožne stvari, iako u tajnoj nekoj dubini povezane među sobom, — kao vesele naivnosti maloga čovjeka, ili onaj famozni teatar, koji se ruga našoj lakoj vjeri u iluzije, ili onaj smiješni bijes prerušavanja atenskih majstora, koji je toliko puta zasjeo i nas u našim ljubavnim maštanjima — i stotinu drugih motiva prešle u jedinstvenu melodiju ovog velebnog pjesmotvora.

Glavna glumačka atrakcija »Sna ljetne noći« bio je oduvijek vilenjak Puk. Njegovo srodstvo s čarobnom Mab iz »Romea i Julije« ne da se zatajiti. On je dramska simbolizacija onog duha, koji stvara milinu u prirodi i životu. Njegovo biće miriše na cvijeće, njegove su misli obijest od raskoši života. On se brine za ljepotu duša i javlja se pouzdano, kad ga one zovu. U sretan čas bila je ova časna uloga povjerena gđici Babić. No i za ostala lica našlo se je u našem ensembleu izvrsnih interpreta.

U domaćim premijerama nismo bili dobre sreće. Dvije su dame izišle u posljednje vrijeme na pozornicu — gđa Zagorka i gđa Verka Škurla-Ilijić. Gđa Zagorka ima svoju publiku, koja svaki njezin nastup radosno prima. Ona umije vješto donijeti ono što se od nje iščekuje. I »Suparnica Marije Terezije« takav je plod, koji nije pao daleko od stabla. Ako se i veselimo, da se publika oduševljava hrvatskom dramom, sami se ne možemo uživiti u te zanose. Uz svu dobru volju lica su nam na pozornici kao neke sablasti, ne možemo se oteti fatalnom prividu, da im kao na starim slikama iz usta vire papirnati jezici ispisani novinskim mastilom.

Gđa Škurla-Ilijić dobra je novelistkinja, iako često bez dovoljne kritične discipline. Ona ima bez sumnje sluha za neke fine suptilnosti. Njezin dramski prvenac »Na tankom ledu« zalutao je posve u maglovite strane. Kao da joj je to najviše skrivila krilatica o rasnom. Kad smo je čuli i u reklami, pogodili smo odmah, da će biti u njezinoj drami džinovske seksualnosti, tučnjave i eksperimentiranja noževima, pogotovo, kad joj je glavni junak mesar, koji, kako je poznato, disponira vazda s prvorazredno brušenim alatom. Saznanje, da to sve dolazi iz Bosne, još je povećalo naše bojazni. No predstava spremila nam je i neka iznenađenja: seksualni mesar pretvorio se u filozofa, u baratanju nožem pokazao se kukavicom, i ne izranivši nikoga poginuo je napokon sam od noža. Sva ta čudesna zbivanja na pozornici bila su popraćena epileptičnim krikovima njegove kćeri, olujama, strahovito patetičnim tiradama, vješanjem i obiljem drugih takvih bučnih rekvizita.

Napokon je došao i našoj muci kraj. Ostavili smo kazalište u tihom žaljenju, da je g. Grković morao naprezati svoje pamćenje tolikim nesuvislim rečenicama, a da g. Hinko Tomašić, nesumnjivo talentiran režiser, nije našao zasluženo priznanje za svoje napore i uspjehe. O glavnom krivcu svega toga zla, bit će govora — na sudnji dan!

B. Livadić

ČETVORICA MLADIH PJESNIKA

Josip Hitrec, Vladimir Jurčić, Ivan Kovačić: Lirika 1932. — Želimir Gumhalter: U blizini ceste . . . Zagreb 1932.

O ocjenjivanju umjetničkoga djela postavljala je literarna kritika u različno doba i različne nazore, koji su se razvijali i razvili u svoje protivnosti, sasvim oprečne, ekstremne vrijednosti. Svaka je kritička škola nastajala uvijek s nekim literarnim pravcem, koji skupa s njome ima korijen u filozofskom sistemu minuloga doba, koje je ostavilo znatan utjecaj na budućnost. One iste poglede na život i svijet, koje je naučavao dotični filozofski sistem, primjenjuje literarna kritička škola kasnijega vremena na umjetnost. Tako je na primjer Descartesov racionalizam glavna i najvažnija komponenta u stvaranju didaktičke i prosvjetiteljske literature u 18. vijeku. Idealistička, ekspresionistička, impresionistička, i druge vrste literarnih kritika imaju također svoje podrijetlo u filozofskim nazorima, ali je tu proces bio mnogo kompliciraniji i sublimacija tih nazora zamršenija.

Bilo je potrebno, da se ovo naročito naglasi, jer o ovim našim najmlađim pjesnicima ne može da se upotrijebi nijedna od gornjih metoda, budući da su oni izraz jedne nove stvarnosti, koja zahtijeva i novo mjerilo, ako hoćemo da njezine manifestacije analiziramo. Sadanja generacija, koja ulazi u literaturu, nosi kao glavnu karakteristiku socijalnu orijentiranost. Užurbanost vremena, moralne i ekonomske krize, društvene katastrofe, ljuljanje i drmanje starih učmalih vrijednosti, djeluje na tu generaciju rezignirano, a više puta začuđivano i ustremljeno. Njezina duša stoji između dva idejno različna svijeta, za čije je težnje lijepo kazao Adolf Behne, da ne znaju što hoće, ali da žude za bistrijim vidicima. To traženje bistrijih vidika nalazi generacija, koja ulazi u literaturu, u socijalnosti. Drugih bitnijih karakteristika nema.

Četiri mlada pjesnika, koji su izdali svoje pjesme (Hitrec, Jurčić i Kovačić nastupili su zajedno, dok je Gumhalter izdao sam zbirku) pripadaju našim najmlađima i uspinju se na horizont literature dosta ambiciozno.

Josip Hitrec imade mnogo smisla za slikarske motive, koji znadu biti katkada i karikaturni (Večera na župnom dvoru). Idila, selo, pejsaž. Pesimizam kod njega nije jak, ali se znade ispoljiti gdjekada u čežnjama, koje se rađaju tamo, gdje obični ljudi ne vide realan, opipljiv život. Sudbina ljudi, koji su u svojemu malograđanstvu doživjeli fatalne slomove ili su se izdigli na vidne položaje, ocrtana je kod Hitreca dosta plastično; ali je jedna stvar, koja udara u oči i koja bi se mogla uzeti za ovu kolektivnu zbirku »Lirika 1932.« kao glavna oznaka, a to je intelektualizam. Poezija Hitrečeva od njega najviše trpi. Premda je u izrazu prilično samostalan, on ipak u svojim pjesmama mjesto buđenja emocije unosi suhu intelektualizaciju, koja ne samo da škodi njegovim pjesmama nego i njemu kao pjesniku donosi pad. Nitko ne može da bude protiv intelektualizma u poeziji u koliko taj intelektualizam budi snažne emocije i zdrave asocijacije. Kod Hitreca to nije, pa zato njegova poezija, čini mi se, ne će naići na priznanje.

Drugi pjesnik, koji se pokušao afirmirati u ovoj zbirci, jest Vladimir Jurčić, koji je također uzeo teme iz socijalnoga života, u kojemu je njegovo oko zapazilo mnogo toga, što može da probudi osjećaje, direktne proteste protiv glupog i jalovog zbivanja u našemu miljeu. Sirotinjske sobe, periferijske, bolne tragedije en miniature, prljava dvorišta, radničke četvrti, kirijaši, šegrti što se igraju navečer nogometa, dalmatinski prodavači, svirači, kočničari u vlakovima, zavodi za služinčad, koji su sve prije nego ono za što su određeni, — sve ljudi, koji žive u nezdravome stanju, preživljuju danomice katastrofe i krahove, dok konačno ne kapituliraju pred eksploatacijom. Jurčić je pokazao u svim tim motivima sposobnosti, da ih znade dobro zahvatiti, dati im izvjestan dio emocije, koja je dovoljna, da se bar približno može izraziti pozitivan sud o njemu kao pjesniku. Živi bogatom duševnošću, i uz bolju pažnju na formalnu stranu (gramatiku i povezanu neizvještačenu logiku) može da se razvije.

Treći, koji je uspio pridružiti se Hitrecu i Jurčiću, jest Ivan Kovačić. Dok smo kod prve dvojice utvrdili smisao za socijalne motive i barem indirektno kazali, da je Hitrečeva poezija iskonstruirana intelektom, a Jurčićeva isto tako samo izražena s mnogo više emocije, kod Kovačića možemo kazati, da bi on to htio biti, ali budući da u njemu vladaju zakoni kontradikcije, postalo je to eo ipso i nemoguće. On je doduše mlad i jamačno se nije ideološki jasno opredijelio i prečistio. Tumara po mraku u nekoj tamnoj struji i hvata se slamke samo da nekako iskaže svoj talenat. Pun raznovrsnih utjecaja, bez samostalnoga izražaja, bez dubljih emocionalnih vibracija, on može katkada minucioznim crtanjem da spasi po koju manu, ali se na koncu jasno vidi, da je sve to toliko teatralno, pozersko i besplodno, da se čovjek na koncu pita: kako to, da ovaj mladić ne vidi kako on uopće nije pjesnik? Odgovor je jasan: jer nema autokritike i jer piše pod svim mogućim utjecajima i kalupima, koji većinom na njega djeluju i idejno i izražajno potpuno negativno. (Vidi najnoviju njegovu suradnju u »Vihoru«).

Četvrti, koji dolazi iza ove trojice, jest Želimir Gumhalter sa svojom zbirkom: U blizini ceste ... Ideološki jasno određen, prečišćen, on je to formulirao i u samome naslovu, u kojemu je htio da naglasi, da se nalazi uz cestu i drum današnjega vremena i njegovih potreba. Noseći u sebi veliko srce za potlačene, pogažene i za sve one, koji stradaju u današnjem krvožednom vremenu, on je, čini mi se, poslije Dobriše Cesarića jedan od prvih, koji je daleko od razmatranja, spekulacija i koji socijalnu poeziju daje na nov način. Ljudi, koji oskudijevaju i u najmanjim dnevnim potrebama, koji ne mogu da kažu svoje boli jakim krikom nego onim tipičnim našim rezigniranim pogledom i držanjem. Pjesme Plakatari, Po ovoj ulici, Mladenačka pjesma Sergeja Jesenjina, Djevojka bez plesača, Nedjelja, Na svršetku ceste i Poslije svega toga — jesu za to odličan dokaz. Citirane su pjesme ujedno i najbolje u cijeloj zbirci. Vidi se dakle, da napuštanje individualnoga, a pristupanje temama, koje imaju značenje budućnosti, može da Gumhaltera dovede do vrlo pozitivnih rezultata, i to zato, jer se kod njega pokazalo, da on znade suosjećati s masama, te uopće sa svim ljudima, kojima je tuga izrasla iz njihova socijalnoga položaja. Uz bolji izraz, kojega će on bezuvjetno stvoriti, bolju pažnju na jezik i kompoziciju, Gumhalter će vjerojatno stvoriti dobrih pjesama i donoseći socijalnu poeziju na nov način on može da postane dobar pjesnik.

Nakon svega ovoga mi se pitamo: hoće li ova generacija, koja formira svoje nazore iza rata, moći da dade u književnosti duhovna, socijalna i ekonomska previ-

IVAN MEŠTROVIĆ
Žena sa gitarom (bronza)

ranja svoje sredine? Hoće li ona moći da izdrži korak s današnjim vremenom, koje je toliko starih vrednota porušilo, a još nije dalo surogata? Hoće li ona moći da narodu, iz kojega je nikla, pruži ono, što prijašnje generacije nijesu mogle?

Mi vjerujemo u njenu sposobnost koju treba bez sumnje da usavršava, a to je najbolji komplimenat, koji joj možemo učiniti.

Ivo Vučetić

LIRIKA A. BONIFAČIĆA

Čitajući Bonifačićeve pjesme, sjetio sam se prerano umrlog češkog pjesnika J. Wolkera. Jedne ljetne sezone došao je na Krk i taj kratki posjet ovjekovječio je u jednoj od svojih najboljih pjesama: More. Bludio je Krkom, šetao uz more, gledao valove, čuo galebove; ali on mora nije osjetio, dok nije dolutao na molo i spazio radnike razgolićenih prsiju pocrnjenih od sunca, i valovitih mišica. Tu je bilo njegovo more i shvaćanje mora. Wolker je socijalni revolucionar, a Bonifačić pjesnik mora, otoka i veselja. Dva potpuno krajnja poimanja. U Bonifačićevim pjesmama, osim njega samoga i nema ljudi, i tamo gdje se koji pojavljuje, zahvaćen je simbolistički. Pjeva samo predmetima i prirodnim pojavama, za njega nije važan čovjek kao problem, nego ono okolo čovjeka. U ovom slučaju more, čežnja za velikim snom i osjećanje veselja za opasnim putovanjima. Putuje, uz nabreknuta jedra, lebdeći između neba i zemlje, kroz sunce i vjetrove, jedri za snom. On svijesno nosi u sebi naslijeđenu želju otaca, djedova i pradjedova, za dalekim krajevima. Takvi su naši otočani i Primorci: kad su kod kuće, čeznu za daljinama, za neznanim, a kada su daleko, čeznu za rođenim krajem.

Bonifačićevo poimanje mora vrlo je originalno: iskrsnuo je iz zelenih voda i crn i nasmijan, i sunce hoda kroz njega, i tijelo je puno mračnih nabora, i u svima njegovim snovima galije brode u šir. Nikakve veze sa zemljom, s realnošću, sa životom. Bonifačić sve teškoće, skopčane s pomorskim životom, ostavlja na stranu. Za njega nije važan čovjek, njega ne zanima njegov život, nego snovi duše: on niti ne plovi u zbilji, njegovo more je u njegovoj krvi, srcu i duši, i svuda u njemu vidi radost. Preveliki je optimist: njega će svijetlo hraniti mlijekom i kruhom, i fantasta sreće: želi zaspati na čempresu s pticom.

U današnje doba ovakvu radost i utjehu krstili bismo naivnošću i preuranjenim srećnim veseljem. Ipak, mi koji poznajemo more, koje kuha poput jugovine u našim žilama, mi Bonifačića razumijemo. On i ne želi drugo, nego da nam dočara more i njegovu romantiku, i ono što je uz njega, da nam dovikne svoju otočansku čežnju: ići! Ići vječito, bez cilja. Danas je to nesavremeno, ali to su titraji duše i udarci valova o hrid na kojoj smo se rodili.

Franjo Pavešić

NOVI ROMAN MILE BUDAKA

Mile Budak, Na ponorima. Roman. Izdanje Matice Hrvatske. Zagreb 1932.

Veliki porast zagrebačkog žiteljstva nakon rata, njegovo mnogostruko kretanje, življenje i posrtanje traži svog pisca. Miroslav Krleža je dao nekoliko vanrednih presjeka kroz naše više društvo i pokazao snagom svog čitavog talenta svu gnjiloću i nepoštenje tih kasta, koje su uvijek sjedile na grbači svog naroda bez trunka

ljubavi za taj narod. August Cesarec je opisao bijedu našeg malograđanskog života, jad i strpljivo snašanje lanaca na rukama po tamnicama Careve kraljevine i neuništivu vjeru u naše uskrsnuće. Mile Budak je dao sliku našeg najnovijeg kaosa, bunila i lebdenja na ponorima u svom najnovijem romanu. Zlata, žena koju je život zavitlao u svoj kovitlac koga su prouzrokovali ulizice i nitkovi Dujmovići sa trgovcima i tuđincima Weterima, baca tu ženu amo i tamo, dok je na koncu umornu i fizički uništenu ne osnaži na nove borbe nadom, strpljenjem i mržnjom. U sredini koja je plaha, radina i spremna da se pokorava sudbini i snazi jačih (pa otkud ona dolazila), Zlata ohrabrena Petrom Blaževićem, hrvatskim seljakom, spoznaje svoju zadaću i dužnost, što znači neotklonjivu borbu na smrt i život sa Dujmovićima i Weterima. Dosta je jada i sramote, poniženja i blaćenja, treba istrajnošću svojih strpljivih leđa dočekati lom i smak tog truleža, što davi i guši, što ponižava i blati. Zlata je fizički iscrpena, njen muž je u zatvoru kao ubojica, njena djeca su gladna, njena svekrva je utučena, ali ona ipak ne koleba, pače njen put postaje sve jači i određeniji, gubeći se u svjetlosti obnovljenja. Ona, kći sudskog savjetnika, postaje služavka, omata rubac oko glave i radi kao posljednje živinče, samo da prehrani svoje gnijezdo i spere novim pregaranjima svoju tamnu prošlost. Mile Budak je tendenciozan, pa ipak nigdje on tu svoju tendenciju grubo ne iskazuje, štaviše, on je vješto prikriva iza samih fakata, a ti fakti — to je govor njegova optuživanja, to je snaga njegova talenta, zato i jesu mnoga njegova poglavlja događaji koji se u duši usijeku da se nikad više iz nje ne izvuku. O, nedorečena tugo našeg srama, o trpljiva vjero naših mučenja, o svijetla utjeho naših bijeda, iskazujemo te riječima naših pisaca i pjesnika.

Mile Budak je interpretator našega gradskog mraka. On, seljak, jer je potekao iz prave seljačke obitelji, pokazuje kome treba da se obratimo i od koga treba da očekujemo pomlađenje i osnaženje, snagu i izdržljivost za daljnje borbe. Naše gradsko društvo je palo na posljednju stepenicu svoga morala. Seksus, pokvarenost i podvaljivanje, to su njegove metode. I dok Zlata izbacuje krv na rupčić, okupljena dječicom koja nemaju šta da jedu, dotle razne doklaćene konfesije priređuju Concurs d'Elegance, uz kićenu pratnju naše snobovske publike. Mile Budak se zgraža, njegovim junacima zastaju dahovi, dok kao smrtonosni virovi podivljalih rijeka zjape ponori naših nevaljalstava i sramota. Traže se Blaževići, koji će na ponorima u samozataji i krvavom znoju spasavati što se spasiti dade. U našem društvu je jesen, žuta i vlažna jesen. Vode struje dubinama i snagama našeg sela, ali u gradu su bare i pličine u kojima se kote žabe, zato obratimo se selu, jer u njemu je spas, u njemu je izvor naših snaga.

To su eto riječi, koje ovaj Budakov roman nijemo došaptava svome čitaču. Ponizili su nas do tamnica, a sami su nam zapravo dali sjekiru da ubijemo, ponizili su nas, a samo zato da nam budu dobrotvori, spašavaju nas samo zato da nas bolje mogu uništiti, trpe nas, jer nas trebaju. Ali mi tražimo obračun. Obračun i sa Dujmovićima i sa Weterima, obračun sa cijelim izmetom što guši zdrave snage našeg narodnog organizma. Prvih stotinu stranica romana radnja je malo ukočena, ali kako stranice brojem rastu, tako se ukočenost sve to većma gubi, da na koncu potpuno iščezne u snazi neiscrpivog pričanja, blijesku uspoređenja, i proživljenosti događaja, što ovaj Budakov roman čini rijetko uspjelim u cijeloj našoj književnosti.

Olinko Delorko

BIO- I BIBLIOGRAFSKI PODACI O LUC DURTAINU

Povodom njegova boravka u Zagrebu.

Luc Durtain (građanskim imenom: André Nepveu) rodio se u Parizu god. 1881. Njegovi predi potječu dijelom iz sjeverne Francuske (Pikardija), a dijelom sa juga (Béarn). Otac mu je bio liječnik, koji se mnogo bavio prirodnim znanostima, napose biologijom. Djetinjstvo je proveo u Parizu, a mladenačke godine u Marseilleu. Neko vrijeme proveo je u Alžiru. Nakon mature vraća se u Paris i studira medicinu. Godinu dana proveo je u laboratoriju Charlesa Richeta baveći se komparativnom fiziologijom. Svoj vojni rok odslužio je kod alpinskih lovaca i proboravio čitavu godinu u osamljenoj nekoj tvrđavici sa desetak ljudi posade. U to doba je već književno radio, ali je bio bolje upućen u prirodne znanosti i, donekle, i likovne umjetnosti, negoli u književnost. Nakon raznih kraćih putovanja izdao je prvu svoju knjigu (1906.). Kritika je ovo djelo nepovoljno ocijenila: ovaj prvenac činio joj se odviše smion i ekstravagantan. Ipak je to baza i polazna točka Durtaineova književnog rada, ključ svim kasnijim djelima. Iduće godine — zbirka stihova. Pjesnik je u to doba posve okupiran liječničkom praksom i nema nikakva kontakta sa suvremenim književnim gibanjem. Malodušan je i kani napustiti književni rad. Uto prima pismo od Julesa Romainsa, koji je pročitao njegove stihove i želi da se s njime upozna. Tako je Luc Durtain upoznao glavara unanimističkoga pokreta i neke književnike »Opatije« (l'Abbaye) s kojima ga još danas veže iskreno prijateljstvo (Duhamel, Charles Vildrac). Ipak je zadržao svoju nezavisnost i nije se nikada identificirao s unanimizmom, premda čitavim svojim djelovanjem pripada socijalnoj ljevici suvremene francuske književnosti.

Uoči rata putuje Durtain jednih ferija do Spitzberga i donosi kući zbirku nordijskih stihova. Za vrijeme rata radi najprije kao liječnik u ambulanti, a onda bude po vlastitoj želji premješten na frontu, gdje je teško obolio.

Na fronti je započeo prvi svoj roman (1915.). Nakon rata nastavlja Durtain intenzivnije svoj književni rad, ali ne napušta liječničko zvanje (oto-rino-laringologija). Osim toga mnogo putuje: evropske zemlje, Levant, sjeverna Amerika, Kanada, Rusija, Indo-Kina, Malajski arhipelag. Na svojim putovanjima mnogo predaje i živo se zanima za kulturne i socijalne prilike. Član pariskog PEN Kluba i delegat na brojnim međunarodnim kongresima. Bavi se prigodice i novinarstvom i publicistikom (l'Oeuvre, Europe).

Luc Durtain pripada među najmarkantnije pojave suvremene francuske književnosti. Debitirao je razmjerno kasno i dugo je tražio svoj put, ali je onda — u zrelijim godinama — počeo stvarati s nevjerojatnom brzinom. Do danas je izdao 5 knjiga stihova, 9 knjiga romana i novela, 4 knjige putopisa, 3 knjige kritičkih razmatranja i 2 kazališna komada. Svega 23 sveska.

Stihovi: Pégase (Sansot) 1907; Kong Harald (Crès) 1914; Lise (Crès) 1918; Le Retour des hommes (Povratak ljudi) (nrf) 1920.; Perspectives (Stock) 1924.

Romani i novele: Douze Cent Mille (Dvanaest stotina tisuća) nrf 1922.; La Source rouge (Crveno vrelo) nrf 1924.; Ma Kimbell (Moj Kimbell, t. j. motorni kotač ove firme) nrf 1925.; Quarantième étage (Četrdeseti sprat) nrf 1927.; Hollywood dépassé (Nadmašeni Hollywood) nrf 1928.; Lignes de vie (Crte života) Flammarion 1930.; Captain O. K. (Flammarion) 1931.

Sva ta djela pripadaju ciklusu »Conquêtes du monde« (Osvajanje svijeta), koji još nije dovršen. Uvod u taj ciklus tvori prva Durtainova knjiga: L'Etape nécessaire« (Nužna etapa) Sansot 1906.

»Quarantième étage« i »Hollywood dépassé« nagrađeni su premijom »Prix de la Renaissance«. — Zbirka novela »Lignes de vie« je zapravo drugo izdanje knjige »Manuscript trouvé dans une île« (Rukopis nađen na nekom otoku) Crès 1913. Dodana je tek prva i posljednja novela.

Putopisi: L'Autre Europe. Moscou et sa foi (Druga Evropa. Moskva i njeno vjerovanje) nrf 1928.; Baltique (Hazan) 1929.; Quelques notes d' U. S. A. (Nekoliko bilježaka iz U. S. A.) Lemarget 1930.; Dieux blancs, hommes jaunes (Bijeli bogovi i žuti ljudi) Flammarion 1931.

Kritika: Face à face ou le poète et toi (Licem u lice ili pjesnik i ti) La Maison des Amis du Livre 1921.; Frans Masereel (Vorms) 1931.; D'Homme à homme (Od čovjeka čovjeku) Flammarion 1932.

U knjizi »Face à face« nalazi se studija o G. Duhamelu, koja je izašla i posebno »Georges Duhamel« (La Maison des Amis du Livre) 1921.

Spomenutim djelima treba dodati i dva opsežnija predgovora. Durtainov predgovor knjizi gđe Tielroog-Gruyter »Kabar Anghina« (Ouvres représentatives) 1932. i knjizi Vladimira Poznera U. R. S. S. (Ibid.) 1932.

Kazališni komadi: Le Donneur du sang (Onaj, koji daje svoju krv) nrf 1928.; La Maison de septembre (Septembarska kuća) 1931. Prva Durtainova drama prikazivana je god. 1927. u Ženevi, a zatim (1928.) u pariskom Odéonu. Druga nije dosada prikazivana, a štampana je u malom broju primjeraka, koji nisu na prodaju.

O Luc Durtainu mnogo se pisalo, naročito posljednjih godina. Preko 3.000 novinskih i revijalnih članaka. Znatan dio ovih prikaza izašao je u inozemstvu. Berkeley Universitety (U. S. A.) odobrio je jednu doktorsku disertaciju o Durtainovim metaforama. Gotovo svi važniji priručnici za suvremenu francusku literaturu (Montfort, Billy, Lalou, Bouvier...), vode računa o Luc Durtainu. Opširnije pisao je o njemu Gerges Duhamel (Propos critiques i Benjamin Crémieux (XXe siècle. Etudes littéraires). Najopširnija je zasada studija Cristiana Sénéchala, koja je izašla u četiri dijela u ovim časopisima: »Les Cahiers du Sud« (Marseille), »Europe« (Paris), »La Revue nouvelle« (Paris) i »Le Journal des Poètes« (Paris). Časopis »Poésie« posvetio je svoj prvi broj ove godine (siječanj 1932.) Luc Durtainu objelodanivši izbor njegovih pjesama s bilješkom Ch. Sénéchala. Šest Durtainovih pjesama odštampano je i u velikoj »Antologiji nove francuske poezije« (Kra, novo izdanje).

Opširnu monografiju, koja će izaći u posebnoj knjizi, sprema Yves Chatelain pod naslovom »Luc Durtain et son oeuvre«.

Durtainova djela prevođena su na mnoge strane jezike, naročito na slavenske. Pjesme, koje donosi »Hrvatska Revija« u ovom broju prevedene su u sporazumu s autorom, a treba da posluže kao primjeri Durtainove književne inspiracije. Prva svjedoči kako je Luc Durtain doživio Rat, druga prikazuje Durtaina-liječnika, treća

Durtainov pjesnički ideal, koji je izrazito socijalan, a četvrta svjetskoga putnika, koji neumorno bilježi i asimilira razne dojmove.

Spomenimo konačno, da Andrićeva »Zabavna Biblioteka« sprema prijevod jednoga Durtainova romana, koji bi imao izaći tečajem ove godine.

I. Hergešić

PSIHOLOGIJA DRA S. ZIMMERMANNA

Dr. Stjepan Zimmermann, Duševni život. Izdala Jugosl. akad. Zagreb 1932

Prvu znanstvenu psihologiju u hrvatskoj literaturi izdala je pred dva mjeseca Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, kao 9. knjigu svoje serije znanstvenih djela za opću naobrazbu. Naša je akademija tom publikacijom počela zatrpavati jednu duboku prazninu, kojoj je ime hrvatska filozofijska književnost. Dok je teško zamisliti danas jedan kulturan narod, koji nema na svom jeziku obrađene glavne filozofijske discipline, dotle kod nas Hrvata gotovo svako područje filozofije čeka svoga čovjeka. Franjo Marković nam je prije 30 godina načinio sustav Estetike, ali je to djelo danas zastarjelo, a poradi pretjeranog prijevoda čitave internacionalne filozofijske terminologije ta se Markovićeva knjiga slabo mogla čitati. Nešto je više obrađivana kod nas metafizika i spoznajna teorija (Zimmermann, Vuk-Pavlović, Bošković), pa povijest filozofije i prikaz filozofskih sistema (Bazala, Dvorniković). Sve ostalo nije ni taknuto. Tako nemamo ni danas još ni jedne logike, ni jedne etike, ni jedne sociologije, o čem postoji kod drugih kulturnih naroda golem broj djela. Iz područja psihologije izašao je prije 14 godina u izdanju Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora Radosavljevićev Uvod u eksperimentalnu psihologiju, ali je to djelo ograničeno na jednu metodu psihologijskoga istraživanja, eksperimentalnu, te prema tome ne obuhvata psih. nauku u cjelini. Stoga se Zimmermannov Duševni život mora smatrati prvom potpunom znanstvenom psihologijom u našoj književnosti.

Zimmermannova je Psihologija izašla o stogodišnjici rođenja osnivača moderne psihologijske nauke Wilhelma Wundta. Taj je čin kulturne pažnje bio potreban. Wundt je toliko velik, da danas nema na čitavom svijetu ni jedne psihologije, ni velike ni male, u kojoj se ne bi spominjalo njegovo ime. I analitička suptilnost i sintetička dubina Wundtova duha izvršila je u suvremenoj psihologiji toliki utjecaj, da će njegovi tragovi ostati trajni, bez obzira na sve promjene i nova naučna istraživanja, koja će se izvršiti u budućem razvoju psihologijske znanosti. To se osjeća i u ovoj Zimmermannovoj Psihologiji, premda se Zimmermann inače u svojim pogledima na opću filozofijsku i posebnu psihologijsku problematiku i metodologiju odvaja mnogo od Wundta. Kao svi veliki umovi, kojih je utjecaj u oblasti duhovnoga epohalan, tako je i Wundt, još za svoga života, postao polazna točka sa koje su njegovi učenici polazili u protivne pravce. Dovoljno je kao primjer takvih dviju opreka spomenuti njegova nasljednika u leipziškom institutu W. Wirtha, koji je zašao potpuno u psihofiziku, i Külpeovu würzburšku školu, koja je krenula prema empiričkom intelektualizmu. Autor »Duševnoga života« priklanja se također više ovome potonjem pravcu, kojemu je prve osnove udario već Aristotel, a protivnik je senzitivnoga empirizma. U tome treba tražiti razlog, zašto Zimmermann ne daje mnogo mjesta u svojoj knjizi eksperimentalnoj psihologiji, svodeći je na ono što ona u stvari i jest: samo jedna od više metoda znanstvenog istraživanja, dok je racionalna

psihologija kod Zimmermanna obilno raspravljena i ona je provodna nit kroz čitavu njegovu knjigu.

Po načinu obradbe, po podjeli i rasporedu građe Zimmermannova je knjiga posve originalna. Uvaži li se s jedne strane ogromnost svjetske literature o predmetu. i s druge strane želja autora da dade i priručnu i znanstvenu knjigu narodu koji nema, osim školskih udžbenika, ni jedne knjige ove vrste, onda se mora priznati, da je teško biti originalan pišući ovakvo djelo, jer postoji opasnost, da izađe kompilacija. Velika je stvar uspjela Zimmermannu: uspjelo mu je dati s v o j u psihologiju. Već podjela knjige je neobična. Dijeli se u dva dijela. U prvom se dijelu induktivnom metodom raspravlja o psihičkim doživljajima i njihovu svijesnom jedinstvu (»ja«), dok drugi dio govori o psihologiji kao znanosti. Prva tri odsjeka prvoga dijela upoznaju čitatelja s tri elementa duševnoga života: znanje (osjet), čuvstvo, volja; četvrti odsjek svraća pažnju na sintetičku funkciju naše svijesti, na jastvo i cjelinu duševnoga života. Tek pošto je na taj način čitatelj unutrašnjom autopsijom i neprestanom introspekcijom upoznao potpuno i detaljno sve elementarne i kompleksne psihičke doživljaje, naći će u drugom dijelu knjige podatke o psihologiji kao znanosti i o glavnim problemima i smjerovima empirijske i racionalne psihologije. Tu će se upoznati s poviješću psihologije i položajem psihologije prema ostalim znanostima. Na kraju se nalazi popis najglavnije priručne literature i mali rječnik psihol. i filozof. pojmova.

Ovu sam shemu knjige naveo zato, da se vidi, kako je Zimmermann u tome pošao svojim putem. Običaj je, da se odmah u početku govori o psihologiji kao nauci, o njezinu značenju i odnošaju prema drugim znanostima, o metodama promatranja, o stavu prema krajnjim pitanjima života i svijeta. Kod spoznajnog elementa duš. života iznosi se obično anatomija i fiziologija živčevlja i upozorava se na psihofizički paralelizam, ukoliko ga ima. Tako se odmah na ulazu u promatranje duševnoga života gomilaju problemi neshvatljivi, postavljaju se na dogmatski način definicije i pojmovi, do kojih bi čitatelj trebao sâm da dođe svojom unutrašnjom suradnjom. Kod Zimmermanna je proveden upravo obratni postupak. Zato njegova knjiga ne traži nikakva predznanja psihologijskoga, pretpostavlja samo opću naobrazbu čitatelja.

Filozofijska psihologija, koje se pisci empiričkih psihologija obično jedva i dodiruju, zauzima u Zimmermannovoj knjizi odlično mjesto. Apstrahiramo li razlog, da je to zahtijevala potreba znanstvene potpunosti i zaokruženosti, ovo je za naše prilike dvostruko dobro: prvo, što će naša obrazovana javnost, koja nema inače zgode da prati moderne smjerove psihologijske, dobiti pouzdan njihov prikaz, u koju se je svrhu autor jamačno i pozabavio opširnije baš najmodernijim pravcima, počevši od Wundta pa sve do danas, sve do Freudove psihoanalize, Sternove personalistike i Adlerove individualne psihologije; drugo, što će time Zimmermannova knjiga moći da posluži kao uvod u filozofiju uopće, kojega u našoj književnosti nema. Kako se upravo u ovom području nalaze problemi, u kojima se pogledi filozofa najviše razilaze, sasvim je jasno, da se ne će svatko složiti s Zimmermannovim nazorima, ali u pohvalu autora treba istaknuti, da on kod prijepornih pitanja pošteno iznosi i protivnička mišljenja i njihove razloge. Time znanstvena vrijednost Zimmermannova djela postaje veća.

Nikako se ne smije prešutjeti još jedna vrlina ove knjige, a to je dobar jezik i terminologija. Neizgrađenost naše filozofijske terminologije velika je smetnja kod pisanja stručnih djela. Zimmermann je ovu teškoću nesamo svladao, nego je i sam pripomogao izgrađivanju. Neki se njegovi izrazi možda ne će usvojiti (halucinacija

— umišlica, apercepcija — urazumljaj, apstrahirati — odmisliti), ali neki su vrlo dobri i potrebni za točnije pojmovno nijansiranje. Dobro je postavljeno razlikovanje između osjeta kao jednostavnog, i opažaja kao složenog duševnog doživljaja. Lijep je izraz, gdje živce senzorne i motorne dijeli u živce osjetnike i kretnike. Partija fiziologijska razjašnjena je izvrsnim slikama i crtežima, koji su izrađeni u institutu univ. prof. dra B. Zarnika.

Iako je knjiga Zimmermannova pisana lagano, ipak nije bez zahtjeva na ustrpljivost čitateljevu: ona traži bezuvjetno od čitatelja potpunu koncentraciju pažnje. To, i ništa više. A onaj, tko je pažljivo prođe, može biti siguran, da je temeljito ušao u komplicirani mehanizam duševnoga života i upoznao se s najinteresantnijom problematikom što uopće postoji, s vrhovnim i krajnjim pitanjima života i svijeta, i s nazorima najviših umova čovječanstva o tim stvarima.

B. Jurišić

»HRVATSKO KOLO«

Književno naučni zbornik. Uredili B. Livadić i M. Gavazzi. Knjiga XII., god. 1931. Izdala Matica Hrvatska.

Glavna odlika Matice Hrvatske jeste u tome, što je ona uspjela da se prilagodi duhu i potrebama vremena, i da na taj način i u ove naše dane vrši korisnu funkciju jednog savremenog, živog kulturnog organa. Ta njena odlika dolazi u punoj mjeri do svoga izraza i u njenu zborniku, »Hrvatskom Kolu« za godinu 1931., koje je ujedno i najznačajnija zbirka savremene hrvatske književnosti u prošloj godini.

Među stihovima na prvo mjesto se ističe Krležina značajna pjesma »Predvečerje«. U svojoj knjizi »Moj obračun s njima«, koja predstavlja njegovo obračunavanje s vanjskim svijetom, Krleža je najavio, da se završava jedan period njegova stvaranja i da se ono kreće prema nečem novom, svjetlijem, pozitivnijem. U pjesmi »Predvečerje« on kida sa svojim raznim unutarnjim »gnjilim« raspoloženjima, sa svim onim, što se u njemu stvaralo kao posljedica življenja u teškoj jednoj sredini. Na taj način knjiga o Obračunu i ova pjesma dopunjuju jedno drugo i znače u cijelosti jedno obračunavanje s dosadanjim pjesnikovim stanjem i prema vani i prema unutra. Ali, u ovoj pjesmi učinjeni su i prvi koraci prema onom novom. Dva su velika simbola u njoj. Na jednoj je strani crkveni toranj:

Tu zvon odbija sate, sjaji luna,
a život gnjije ko spomenar od baršuna,
ko slaboumno dječje sricanje,
ko slatkobolno stvari ticanje,
i ranjavo i pjano klicanje,
i lutanje i vječno skitanje,
pred tkaninama tmine tužno pitanje,
i vječno samo prazno lutanje...

S druge je strane tvornički dimnjak, koji obuhvata žive snage današnjice, i svu onu munjinu i mračnost pred buru. Sve to zagrabljeno je snažno, u umjetničkoj sintezi, tako da su te nove snage u ovoj pjesmi izrasle u nešto moćno, silno, nesavladivo, i tako oživljene one nastupaju i bore se, kroz ovu pjesmu, za pobjedu novoga u stvarnosti.

Nad talasom šume se oblak smolavi puši:
tmast, neproziran, taman, munjinom trudan ko bura.
Dimnjak se puši ko lađa nad talasom modrine,
sirena svira, zmijski remenje plazi.
Dimnjak nad krajinom ko gorostas gazi...

Krležina sinteza borbe između starog i novog isto tako odiše stvarnošću i životom, iz koga je umjetničkom rukom zahvaćena tako, da ništa ne izgubi od svoje intenzivnosti.

Kad tornjevi zvone peludne sonete
oblačine dima ko olujine prijete.
I dok toranj čuva u grobnici skelete
kovitljaji dima nad tornjevima lete,
ko glečeri rastu i kao požar svijete.

Sudeći po »Obračunu« i po ovoj pjesmi, izgleda da se svijet Krležinih inspiracija počeo da mijenja i da tu na mjesto nedavnog malograđanskog milieua dolazi nešto sasvim drugo. A zajedno s mijenjanjem tog kruga pjesničkih inspiracija može se i u Krležinu stvaranju očekivati jedan nov period čije će glavno obilježje biti formuliranje, umjetničko uobličavanje onih pozitivnih težnja i stremljenja u našoj životnoj stvarnosti. A prema onome, što nam je Krleža s manjim ili većim prekidima u tome pravcu već dao, s pravom se može nadati, da ovaj nov period njegova stvaranja ne će ni po čemu zaostati za onim, koji je sadržao kritiku našeg građanskog i malograđanskog društva.

Pjesma Dobriše Cesarića »Srce« ide među najbolje njegove stvari i svjedoči o pravom pjesničkom talentu autorovu. Tu pjesnik izražava svoj iskren, dubok doživljaj, bez kolebanja, bez ustezanja (koje inače često karakterizira njegove misaone pjesme) i lanac što vezuje njegovo srce za srca predaka raste odjednom pred nama kao nešto realno, moćno, gigantsko, i mi za trenutak zastajemo kao zapanjeni pred grandioznošću, s kojom je dana ta pjesnikova povezanost za pretke, ta uslovljenost njegovih osjećanja od onoga što je osjećala duga povorka onih, koji su živjeli i prošli prije njega.

Pjesme Nikole Polića (»Pejsaž u jeseni« i »Vrapci pred žutom kućom«) sadrže dosta toplih, dirljivih stihova, koji umjetnički uobličavaju pokrete u prirodi i u ljudskim dušama na jedan tako pjesnički način, da u tim stihovima i dalje žive te kretnje i titraju i trepere pokreti duše.

Svi vrapci sa ulica danas su krenuli
Da proslave konac dana —
U žutoj se kući luđaci prenuli
i slušaju muziku s grana.

U kakve ovo čarobne svirale
Sviraju vrapčja jata?
Skerco je ovo iz svih sinfonija
Krovova i uličnog blata.

A oni, u žutoj kući, ko djeca
Sve oči šire od čuda —
Pa rukama mašu — ko neznana krila —
I čežnja ih hvata luda.

Dragutin Tadijanović u pjesmi »Soba« slika stan našega seljaka. Nabrajanje stvari, koje se nalaze u takvoj jednoj seljačkoj sobi, ukazuje na siromaštvo ovakog života:

Na davno okrečenom zidu
dvije tri jeftine slike:
Srce Isusovo, Srce Marijino,
Sveti Juraj kopljem ubija zmaja...

I to je skoro sve, što se nalazi u toj sobi, pored onog najpotrebnijeg pokućstva. Izraziti svu onu očajnu prazninu takvog jednog života, koja se ogleda u namještaju u stvarima među kojima mnogi naš seljak živi, dati potresno sve siromaštvo, svu jadost njegova duševnog života, — bila bi jedna od najboljih tema za umjetničku obradu. Ali, Tadijanovićeva pjesma ne daje nam toga. On u opisivanju te seljačke sobe kao da nije ni uočio ovaj momenat, koji nije na njega utjecao, nije ga uzbudio, i zato iz njegovih stihova, koji su na taj način samo artističkoređanje svega što se vidi, ne izbija ona lirska, pjesnička uzbudljivost.

S. Batušić u »Pjesmi moga sina« ispovijeda nam se o sebi na vrlo neobičan i zanimljiv način: kroz poglede, koje ima o njemu njegov nerođeni sin. Ta pjesma sadrži dosta uspjelih mjesta, umjetnički dirljivih stihova, ali u suštini svojoj ona je sentimentalna i egocentrična, kao što se to često dešava u ovakim autobiografskim stihovima.

Milostislav Bartulica napisao je dobru pjesmu o našim ribarima u Primorju. On ne slika samo njihov težak, jadan život, ne vidi samo golu bijedu toga života, nego u svem tom nazire »golemu snagu« onih, koje je bijeda okovala. Bartulica u ovoj pjesmi tu snagu samo naslućuje i upozoruje na to, kako ona neiskorišćena »trune«, a jedan od glavnih zadataka naših socijalnih pjesnika bio bi u tome, da tu snagu osvijeste, da pokažu, kako se pomoću nje može život bolje organizirati i osloboditi bijede i patnje.

Nekoliko dobrih stihova ima i u pjesmi Vjekoslava Majera »Tuberkulozna prodavačica cvijeća«, koja nam uvjerljivo govori o tome, kako takvu djevojku život s dana u dan »vodi na klanje ko ovcu«.

U pjesmama Ive Frola i Miroslava Feldmana osjeća se iskreno nezadovoljstvo životom i sredinom u kojoj se nalaze, njihove pjesme pune su neposrednog nemira i želje za vrednijim, manje sivim životom. Tako nam Frol pjeva:

A tamo negdje u daljini ori tutanj,
vjetrovi se nose vrhuncima,
krv juri žilama u propanj —
da vrisneš
pomamno,
bezumno...
da dereš, da kršiš, da urlaš
od pomisli
nad životom jednim zakržljalim.

A kad nam M. Feldman pjeva o sebi, kako je »zalutao u životu, životu teškom pustom — ko dijete usred šume«, onda se na osnovu te ispovijesti ne može pomoću duhovitosti izvesti zaključak, da je ovaj pjesnik »vjerojatno tako zalutao i u lite-

raturu«. Jer ti Feldmanovi stihovi su i iskreni i istiniti. Mnogi naši savremeni pjesnici lutaju životom, samo što većina ne vidi i nije svijesna tog svog lutanja, a spoznati tu zalutalost svoju i iskreno je priznati, znači samo jedan plus u našoj današnjoj lirici.

Naravno, ni jedna od ovih dviju pjesama (Frolova »Ponoćna sablast« i Feldmanov »Poziv«) još ne znači ukazivanje puta, kojim treba poći. Ali samo to njihovo nezadovoljstvo životom svojim i svoje okolice, to njihovo uznemireno traženje izlaza, jeste simpatična i u svakom slučaju pozitivna pojava naše najmlađe lirike.

Pjesma Frana Alfirevića »Siromasi«, koja je ispjevana u tonu i maniru »čiste, nepristrane« poezije, ima jednu sasvim neobičnu, čudnu tendenciju. Evo kako on pjeva o siromasima:

Kroz sva vremena tako će lutat,
rođeni s patnjom da u njoj osijede.
To im je udes. Uvijek će ćutat.
Šta može itko pred vječnošću bijede?

Ponavljati danas frazu, kako je bijede uvijek bilo, i kako je ludo buniti se protiv postojećeg stanja stvari, jer sve mora tako uvijek i ostati, — znači propagirati preživjelu ideologiju, znači »čistu« poeziju pretvarati u jalovu poeziju.

Ostale pjesme u ovom zborniku uglavnom su više ili manje uspjela pjesnička uobličavanja raznih pojava i subjektivistička razmatranja, — među kojima se naročito ističu »Koliba« V. Vlaisavljevića, »Prozor« Zlatka Gorjana, »Kišno popodne« M. Matijaševića. Tu su još i stihovi N. Simića, A. Deana, O. Delorka, S. Devčića i V. Kovačića.

Među novelama tu je prije svega A. Cesarca »Put u novi život«. U njoj se govori o zidarima novoga života. O ljudima, koji čvrsto vjeruju u mogućnost ljepšeg, idealnijeg života, za koje ne postoje lični interesi, lično dobro, ni lična sreća, — već samo interes i dobro zajednice. I baš ta činjenica, što su oni kroz borbu i patnje postali takvi — najbolja je garancija za to, da će i ostvariti ono, za što se bore. S mnogo topline i razumijevanja i s neobično točnom psihologijom čovjeka-borca kazuje nam se tu, kako ti ljudi žive i robuju i ginu za stvar, koju više cijene od svoga života. A kad u toj borbi padaju, dešava se nešto neobično: pada jedan borac za ljepši život, ali njegove težnje, njegove želje, njegovi snovi oživljuju u srcima i svijesti milijuna onih, za koje se on žrtvovao. A kroz takvo umiranje život pojedinca pretvara se u svjetionik, što vodi boljem životu. — Ono što nam Cesarec iznosi u ovoj svojoj noveli nije stvorila njegova fantazija. Materijal za ovaj svoj rad on nije izmislio, nego ga je uzeo iz istinskog, stvarnog života. Pa ipak, ovdje se ne radi o prostom prepričavanju nekog istinitog događaja. Treba raspolagati životnim iskustvom Cesarčevim i imati njegov jasan i ispravan pogled na događaje i na zbivanja oko nas (a to su dvije stvari koje se ne mogu postići stilističkim i »čisto umjetničkim« akrobacijama), pa napisati novelu koja u našoj socijalnoj literaturi zauzima jedno od prvih mjesta.

Oveći rad N. Simića »Zakoni i Ognjevi«, zrelo je umjetničko djelo. Pisac dobro poznaje milieu o kome piše, te je u punoj mjeri uspio da nam predstavi život bosanske muslimanske porodice. Ali ova novela nije samo vjerna, točna slika tog još pomalo patrijarhalnog porodičnog života naših muslimana u Bosni. Uopće u njoj nije glavno vanjsko crtanje, nego je glavna odlika njena baš u tome, što su uočene i odabrane one najbitnije, osnovne karakteristike toga života. Često, čitav taj porodični život predstavlja nam se u svega nekoliko poteza. Ali svi ti potezi predstavljaju oso-

vine, oko kojih se sve to porodično zbivanje kreće, tim umjetničkim potezima povučene su konture onog unutrašnjeg sklopa, čitave strukture toga života, i zato nam je taj život dat uvjerljivo, živo i blisko. I samo na taj način pisac je uspio da unese u svoj rad čitavu atmosferu toga života, kojom odiše cijela ova novela.

Dobro umjetničko djelo nije vjerno fotografiranje života, koje umrtvljuje, nego sam kondenzirani život, koji tu u umjetnikovu djelu i dalje živi, razvija se, kreće, samo nekako moćnije, sažetije, zbijenije i intenzivnije... A ova glavna odlika dobrog umjetničkog djela javlja se na nekoliko mjesta u Simićevu radu. Na takav način rađene su Simićeve ličnosti. Efendija Baktijarević i njegova žena, pa i sin mu Šefkija, ne žive na ovim stranicama zato što ih je pisac do u sitnice ocrtao vanjski, nego je u njih uliven život davanjem glavnih, bitnih crta njihova karaktera. I te ličnosti ne predstavljaju više pojedince, nego tipove, koje je točno formirao ekonomsko-socijalni poredak njihove sredine. Ta uslovljenost njihovih postupaka, njihovih pogleda na svijet od njihova ekonomsko-socijalnog položaja, od sistema i »zakona« koji tim životom vladaju, dana je vrlo dobro. Simićeve ličnosti niču pred nama uvjerljive, realne, žive. Otac Šefkijin, efendija Baktijarević, neograničen je gospodar u kući. Tiranin cijele porodice: i žene, patnice, i sinova koji su robovi i nemaju ni u čemu svoje volje. Za njega je sin njegov Šefkija »gnjida, sićušna mala uš... a žena rob, noć, izliv požude, ništica... I dovode se druge žene, kupuju mlade siromašne djevojke, da se otjeraju kad mine strast i zasiti se požuda«. Efendija je »zapovijedao, razmahivao se zaptom, u koji je utjerao sluge i sinove, uživao u svojoj snazi, užasnoj moći, pred kojom su drhtali ukućani, a sinovi su tekli imutak i besprestance radili — jadniji od samih slugu... Njemu je sve jedno, što i oni imaju misli i osjećaje, što su i oni od krvi i od mesa«.

Pritom taj Baktijarević nije nikakva »zagonetna i mistična orijentalna psiha«, kako se to kod nas obično misli, nego je to ličnost čiji su pogledi, čija su volja i postupci određeni njegovim društvenim položajem. Jer što omogućava to očevo neograničeno gospodarenje, što je podloga tog njegova tiranstva? Prije svega: sva dobra su u njegovim rukama, on raspolaže svim imutkom, sinovi i žena nemaju ničega. I samim tim on postaje i gospodarom ljudi i svih članova svoje porodice. A zatim, to mu omogućavaju običaji, »zakoni«, cio društveni sistem, po kome se tu živi.

Šefkija, najstariji sin, buni se protiv svog oca tiranina i u mislima on se ovako razgovara s ocem: »sinovi nisu mašine za rad, a njihove žene čanci, iz kojih ćeš ti kusati«. U njemu se javlja revolt, ali to je nemoćan revolt pojedinca protiv — sistema. I ta borba koju sin vodi na život i na smrt protiv svoga oca, do tragičnosti je jalova. Jer, kad napokon oca nestaje, njegov najstariji sin Šefkija automatski stupa na njegovo mjesto, i kao u neku klopku pada u isti onaj život, kojim je njegov otac živio u tome sistemu. I, naravno, na tome položaju on postupa i živi isto onako kao što mu je to činio otac.

Ali ovakav završetak te borbe obavija pisac u neku mistiku, tumači nam ponašanje Šefkijino nekom naslijeđenom zlom krvlju: »I zar se može oprijeti... Šefkija Baktijarević, sin bludnog starog efendije... Je li to Zakon, da onaj, tko se protiv nekoga bori, u buri svojih ognjeva želeći ga uništiti, postaje i sam onakav kao i ono, protiv čega se borio, kad zasjedne na njegovo mjesto ili dođe u iste prilike. I da je sin kao otac...«

Međutim, ta borba morala je tako da se završi; iz mnogo dubljih, a u isto vrijeme prostih i jasnih razloga. Jer, prvo, pojedinac se nikad ne može uspješno boriti protiv sistema; a drugo, Šefkija se čak i nije svijesno borio protiv sistema, on nije

vidio, — kao što ni pisac ne vidi, — gdje je upravo istinski uzrok očeve tiranije i njihova stradanja — nego se podigao protiv jedne ličnosti. Ličnost je pala, ali ostao je nepovrijeđen sistem i samim tim sve se razvija i dalje onako kao prije.

I tu je glavni nedostatak Simićeva rada. On je uzeo da raspravlja jedan od važnih naših socijalnih problema. (Jer ovakvo stanje ne vlada samo kod naših muslimanskih porodica u Bosni). I kad je trebalo objasniti ovakav razvoj događaja i ovakve socijalne pojave, — a on je osjetio da to mora učiniti, jer od današnjeg umjetnika se traži da zna i da otkrije uzroke pojava, da ne registrira samo događaje i da ne crta samo stanja, nego da ukazuje i na izlaz iz njih — njega je tu izdala snaga i — znanje. I mjesto da je objasnio prave uzroke ovakog toka događaja, što bi upravo trebalo da bude glavni moment u cijeloj ovoj stvari — on je sve to uvio u neku mističnost i u upitnik.

I tu se još jednom jasno vidi, da umjetniku koji obrađuje socijalne probleme — kao što to u ovoj svojoj noveli čini N. Simić — nije dovoljno da ima samo talenta, i nije dovoljno čak ni poznavanje onoga milieua o kome piše, — nego treba i solidnog, sigurnog znanja i dobrog poznavanja glavnih socijalnih problema.

Ratna pripovijest Pavičićeva (»Dva heroja«) i Kikićeva (»Zgode o nasušnom hljebu«) ne samo da su umjetnički dobro pisane stvari, nego sadrže i odličan i koristan proturatni materijal. Ljude su godinama i kroz književnost spremali za rat, pa je isto tako potrebno spremati ih i protiv rata. Pavičić istinito, iskreno crta ratne grozote na fronti, a Kikić nam potresno daje bijedu pozadine, težak i patnički život na selu za vrijeme rata. Njegove žene se ovako ispovijedaju: »A biju nas laktovima u prsa i cokulama u kukove... Tko nas je volio, taj sad gine daleko. Gine za nekog cara, za carevinu... Brašna vi nama dajte, šta će nam car i carevina! Kupite vi nama hljeba mjesto pušaka i topova!« I jedan i drugi umjetnik iznose nam istinu o ratu, a o njoj čitati nikad nije mnogo i nekorisno.

Sasvim drukčije piše o ratu g. Neimarević. Njegovo pisanje u »Tri dana moga svjetskog rata« predstavlja bez sumnje nešto najnevjerojatnije u svem onom, što se i kod nas i u stranim književnostima pisalo o toj temi poslije svjetskog rata. Neimarevićevo pisanje o ratu danas prosto zapanjuje.

Andrija Kovačević odabrao je zgodnu temu za svog »Skočimiša«, ali umjetnički on tu sretno nađenu temu nije mogao da obradi.

G. Ljubomir Maraković piše o »Modernoj biografiji i biografijskom romanu«. Marakovićeva studija obiluje primjerima i sadrži detaljnu analizu razlika koje postoje između biografije i biografijskog romana. Ali g. Maraković nema pravo mišljenje o velikim ljudima i o pisanju njihovih biografija, kad na pr. tvrdi: »To da je Napoleon jednog historijskog dana pokvario želudac i radi zdravstvene indispozicije izgubio bitku, to je i te kako znatno za one, koji od povijesti hoće ne samo vanjski tok događaja, nego i saznanje svih onih sila, koje su određivale sudbinu ovako neobična čovjeka«. Prema modernim poslijeratnim istraživanjima na tome polju sve je jasnije, da povijest ne prave pojedinci, nego mase naroda. Još Tolstoj nam je u svojim savjesno rađenim studijama pokazao, kakvi je udio imala Napoleonova ličnost u uspješnom ili neuspješnom ishodu bilo koje njegove bitke u Rusiji. Napoleon bi sa svojim generalštabom izradio detaljan plan borbe, ali u stvari ova se vodila u svemu suprotno Napoleonovim propisima, i kad su Francuzi pobijedili, to je onda bila zasluga Napoleonova. A kad su drugu jednu, isto tako vođenu borbu, Francuzi izgubili, onda se je to desilo zato, jer je Napoleon toga dana imao hunjavicu. I koliko je bliži pravom stanju stvari onaj Tolstojev sud o raznim Napoleonima: »Ljude od vojne

struke zovu genijem samo zato što su oni u blijesku i u vlasti, a mase podlaca laskaju vlasti, propisujući joj osobine genija koje ona nema... Razumije se, da su za teljude još od starina skrojili teoriju genija, zato što su — vlast. Zasluga u uspjehu ratnoga posla ne pripada njima, nego onom čovjeku koji u redovima zaviče: »propali smo« ili vikne »ura«!«

»Kolo« sadrži još priloge Lj. Karamana (O politici hrvatskih kraljeva prema hrvatskoj narodnoj crkvi), M. Stojkovića (O stogodišnjici Mihovila Pavlinovića), A. K. Cvijićeve (Ferdo Quiquerez), B. Širole (Folklor i muzička umjetnost), S. Banovića (Zajednički izvor i značenje biranja koruških vojvoda i seoskih kraljeva u Dalmaciji), M. Mandića (Sarajevo i okolica), Đ. Račića (Evropska agrarna reforma), J. Benešića (O Franu Galoviću), A. Milčinovića (U spomen Nehajevu), M. Breyera (Iz mladih dana novovjekog hrvatskog kazališta), S. Batušića (Likovni život).

N. Dunkić

OSVRT NA KONCERTE

Dvjestagodišnjicu Haydnova rođenja proslavili su i »Zagrebački madrigalisti« izvedavši uz pratnju »Zagrebačke filharmonije« njegov oratorij »Godišnje dobe« dne 9. svibnja. Nakon prijašnjih izvedaba njegovih komornih i orkestralnih kompozicija ovim je oratorijem završena karakterizacija njegova kompozitorskog rada, koja nam je prikazana na koncertima, priređenima u njegov spomen. U ovom se djelu više ističu naročite značajke vremena, u kome je ono nastalo, nego li je to slučaj s Haydnovim simfonijama. Ovdje prevladava duh rokokoa, gdje se svaka misao i svaki osjećaj iskazuje tek onda, pošto je sasvim izbrušen profinjenim ukusom. U umjetničkom se pak djelu zazire tu od jakih naglasaka, širokih odaha, naglih i neočekivanih prekida: u rokokou je sve obavito atmosferom osobite uglađenosti.

I same riječi oratorija pridonijele su najviše, da i muzika stvara u čovjeka takav utisak. Tekst se ne uzdiže nad prosječni mentalitet svog vremena. Premda se čitav sadržaj kreće oko života na selu i u prirodi, sve je skupa zapravo duh salona, prenesen iz sobe pod vedro nebo. To je svakako naziranje na svijet po sebi cjelovito, samo ga ne smijemo uzimati onakim, kakvim se prikazuje, nego onakim, kakvo jest.

Haydnova je muzika ovdje nekako vezana s modnim shvaćanjem svog vremena, pa nam ne daje kao u sinfonijama utisak zadovoljnog rada, nego skreće našu pažnju na dražesne genre sličice, toliko značajne za 18. vijek. Ali na mnogo mjesta udaljuje se Haydn od namirisanog salonskog duha i potaknut zbivanjima u prirodi stvara stavke elementarne snage.

»Zagrebački madrigalisti« izveli su djelo s mnogo ukusa i pomnje, ali bilo ih je premalo u poredbi s orkestrom, koji ih je na glasnijim mjestima uvijek prekrivao. Kao solisti su se istakli Liga Doroghy, dr. Vladimir Kostić i dr. Viktor Benković. Vokalni je dio uvježbao Mladen Pozajić, a koncertom je dirigirao Lav Mirski.

Koncerat, što ga je 27. svibnja priredilo hrvatsko pjevačko društvo »Lisinski«, spada svakako i po rasporedu i po izvedbi među najznačajnije muzičke priredbe ove sezone. Stravinskoga »Svadba« i Janačeka »Dječje pjesme« bile su ovom prilikom prvi put kod nas izvedene.

Kompozitorski rad Stravinskog jeste najvjerniji odraz duhovnih smjernica prve trećine 20. vijeka. Nezadovoljstvo s predanim oblicima života, koji se sad ćute kao stega, dovodi do potpunog preokreta dosadašnjeg naziranja. U muzici nakon impre-

sionizma, gdje se muzika gubila u nejasnim oslikavanjima još nejasnijih raspoloženja, prevladava trijezna stvarnost. Odsad postoji samo čisti ritam i čisti zvuk, jer to su nepobitne činjenice, koje mora priznati svatko, tko ima iole sluha. Za sve ostale stupnjeve zvukovnih vrednota, koje bude u nas najrazličitije utiske — već prema kompozitorovim namjerama —, traži se od slušatelja naročito raspoloženje, jer on samo u tom slučaju može slijediti kompozitorovu zamisao, pa je dakle prema tome shvaćanju svaki romantički program i svako impresionističko nastrojenje puka obmana.

To je osnovni princip muzike Stravinskoga. Nakon teatralnih »svečanih posvetnih prikaza« u muzici, pri kojih se izvođenju od slušalaca zahtijevala vjerska predanost i sabranost, dolazi kao reakcija ova organizirana buka. Stravinskij je iz svoje muzike odstranio osjećajnost i duševno raspoloženje, a ukoliko ih ima u njegovim djelima, na pr. kao očajanje Petruške, potpuno su izvrnuti u grotesku, dakle objektivizirani. Prema tome ne preostaje mu drugo, nego da slijed zvukova svoje kompozicije matematički proračuna iz njihovih međusobnih odnošaja.

Stravinskij znači u isti mah završnu tačku i sintezu ruske muzike i zapadne evropske. Bilo je i prije takvih pokušaja, dosta je sjetiti se Čajkovskog, ali rezultati su bili samo polovični. Istom se naše doba pokazalo povoljnim za to. Zapadnoevropska muzika, umorna od prevelikih nastrojenja, prihvatila je ritam kao osnovku svog daljnjeg razvitka. U ruskoj je pak muzici ritam oduvijek važan čimbenik. To je prva dodirna točka. S Rimskim-Korsakovim, Glazunovom i Ljadovom iscrplo se djelovanje narodne muzike na fantaziju kompozitora. Ovaj skeptični momenat je druga dodirna točka. Veličina je Stravinskoga u tome, da je to uočio i za sadržaj svojih kompozicija uzeo pretjerano naglašeni ritam i narodnu pjesmu u čisto dekorativnom smislu lišivši je svake subjektivno osjećajne vrednote. Ovo posljednje se primilo kao naročita egzotika u Evropi, gdje se u mjetnosti uvijek traže novi podražaji. U tom je stilu napisana većina djela Stravinskoga, pa i »Svadba«.

Nakon ovog djela, nabijenog efektnošću, nisu mogle jednostavne i male Janačekove »Dječje pjesme« proizvesti pravi dojam. Trebalo je otpjevati najprije njih. Nastale su pod inspiracijom Musorgskoga, a svojom prostodušnošću i duhovitošću upravo osvajaju.

Za izvedbu se može reći, da je bila najbolja od svih vokalnih koncerata ove sezone. Svaka nota, svaka dinamička nijansa bila je na mjestu. To je mnogo i kod drugih kompozicija, a pogotovo kod Stravinskog, čija je ritmika veoma zamršena. Milan Sachs, koji je uložio veliki trud pri vježbanju same stvari, dirigirao je krajnje točno i tako nam pružio izvedbu, identičnu s duhom muzike Stravinskoga.

Na devetom društvenom koncertu »Hrvatskog glazbenog zavoda«, koji je bio 1. lipnja, iznio je društveni orkestar kompozicije slavenskih autora. Lisinskoga uvertira »Bellona« spada među njegova najuspjelija djela, a po stilu joj je mjesto među slavenskim nacionalnim romantičarima Glinkom i Smetanom. Što se tiče gradnje melodija, ova uvertira upravo uzorno pogađa naš naročiti glazbeni izričaj, dakako sa stanovišta romantike onog doba. Po svom biću je ona jedno od rijetkih naših umjetničkih djela, koja nose izrazit hrvatski karakter. Ona prikazuje borbu, dakle imala bi se očekivati muzika krajnjeg aktiviteta. Ali ovaka muzička mjesta provaljuju samo na mahove, da se odmah zatim stišaju. I tako ovoj ratnoj uvertiri daje osnovku otpornost, a ne agresivnost.

Chopinov »Koncert u f molu« za klavir i orkestar zapravo je čisto klavirska kompozicija. Orkestralna pratnja je tako blijeda, da je upravo nestaje. Svoje krajnje lične osjećaje Chopin povjerava klaviru kao muzičkoj cjelovitosti: orkestar je njemu odviše heterogen i sa svojim širokim — tako reći epskim — karakterom nepodesan za njegovu profinjenu liriku. Antonija Geiger-Eichhorn pokazala je i ovom prilikom, kako s lakoćom svladava najteže pijanističke probleme.

Borodinov »Stavak iz nedovršene simfonije a molu« stvara raspoloženje ravnog i dalekog pejsaža. Veći kontrast spram Chopina jedva se može zamisliti. Ondje je sve pocijepano u najtanju subjektivnost, dok je ovdje sve općenito i cjelovito. Rimskog Korsakova »Fantazija o srpskim temama« donosi dvije narodne teme ispreplетene čarobnim orkestralnim bojama.

Orkestar »Hrvatskog glazbenog zavoda« sa svojim stilski sastavljenim programima i isto takvim izvedbama već je u prvoj sezoni ovakog svog nastojanja postao važnim činiocem na našim koncertnim priredbama. Valja istaći priznanje koliko njemu, toliko i njegovu dirigentu Borisu Papandopulu.

Dr. Branimir Ivakić

HAMZA HUMO: PRIPOVETKE

(Izdanje: Savremenik Srpske književne Zadruge, Beograd)

Čitajući tu knjigu primjećujemo, da Hamza Humo misli da je sevdalinka najbitnija opaska koja se može opaziti u životu većinom zaostalog i siromašnog pučanstva Mostara. Ašikovanja, akšamlučenja, sevdah i zanošanje za sevdalinkama — to uglavnom sadržavaju te pripovijetke. Kad bi Humo i bolje uočio pojedinosti sevdalijskog živovanja, kad bi razmotrenije prikazao njegove slike, udese i smjese strasti, mogla bi biti njegova knjiga, i u ovo vrijeme stvarnosnijeg shvaćanja života i literature, književno efektnija. Humo voli olako prelaziti preko stvari. Malo opisa pejsaža, malo prikaza štimunga, prisvajanje narodne priče, pokatkad patetičam izraz — sjeća na onaj ekspresionistički verbalizam od prije deset godina —, liriziranje, ponavljanje sentimentalnosti, prikazivanje sličnih momenata u pojedinim pripovijetkama, a nemoć da ih formalno, izražajno učini različitim — sve se to primjećuje kod Huma. Neki opisi u pripovijetkama »Dobri« i »Džigit« imaju najviše pripovjedačke dobroće. Ostale stvari u glavnom djeluju lirski, kao sevdalinka; dobro su komponirane i pisane rutinirano, inače, pokazuju gdjegdje i pisca koji ima epske mogućnosti; razumije se da bez epike nema proznog, pripovjedački dobrog, djela.

Koliko Humo izbjegava spominjanje stvarnosti (izgleda mu valjda banalna; ne zna da baš tu banalnost stvarnosti treba učiniti književnom novošću i senzacijom!) vidi se i po tom što on ne će nigdje da imenuje mjesto gdje se događaju njegove stvari. — To ima u jednu pravo: žuborenje Radobolje i sevdalija Biber nisu život Mostara.

S. Š.

»GOETHE BEI SÜDSLAWEN«

»Veliki prijatelj Jugoslavena« njemački publicist g. Herman Wendel objavio je u Frankfurter Zeitungu kratak člančić o proslavi Goethea u Jugoslaviji. G. Wendel nabraja šta su sve donijele o Goetheu revije i novine srpske i govori o drugim publikacijama u slavu Goethea, koje naziva jugoslavenskima. Nas, uostalom, ne smeta takvo razlikovanje već zato jer je smiješno. Smiješnost sama sobom pokazuje indirektno da istina izgleda drugačije, ma da je ta sama smiješnost danas, na žalost, bez obzira na

g. Wendela, stvarnost. Ovdje nam je stvarno stalo do toga da konstatiramo kako g. Wendel nabrajajući mnoge članke o Goetheu i spominjući autore nikako ne navodi da je i »Hrvatska Revija« koliko toliko, prema svojim mogućnostima posvetila pažnju Goetheu prigodom stogodišnjice njegove smrti. Osim toga g. Wendel samo primjećuje da je jedan austrijski pisac bio na proslavi Goethea koja se održavala u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu; o svemu ostalom g. Wendel ne veli ništa.

Opažač

PRIMJEDBA UZ NOVELU »MJENICA«

Pisac ove novelice je 40-godišnji madžarski seljak Pavao Szabó. Taj seljak bavi se pisanjem tek dvije godine. Prvo mu je veće djelo roman »Emberek« (Ljudi), koji je prošle godine izašao u nakladi društva Franklin u Pešti, te je pobudio golemu senzaciju ne samo u Madžarskoj, gdje je u najkraće vrijeme doživio više izdanja, nego i u stranome svijetu. Roman je odmah preveden na engleski, a sad se već prevodi na švedski i finski. Isti je roman izišao i u hrvatskom prijevodu među izdanjima »Binoze« početkom lipnja o. g.

IZLOŽBA I. MEŠTROVIĆA

Od 18. svibnja do 22. lipnja bila je otvorena Meštrovićeva četvrta kolektivna izložba u Zagrebu, u Umjetničkom paviljonu. Tom prigodom donosimo i mi u ovom broju »Hrvatske Revije« nekoliko ilustracija sa te izložbe.

GLAZBENI NATJEČAJ MATICE HRVATSKE

Odgovarajući potrebama Hrvatskoga Pjevačkoga Saveza i u sporazumu sa zadrugom »Sklad« raspisuje Matica Hrvatska natječaj za pet kompozicija, koje bi se — kao manifestacija pojedinoga hrvatskog glazbenog izražaja — imale izvoditi na proslavi 400-godišnjice seobe gradišćanskih Hrvata.

A. Slobodne obradbe reprezentativnog karaktera

1. Slobodna obradba narodnih motiva — naročito iz Burgenlanda, Međimurja, Istre, Bosne, Dalmatinske Zagore, Hrvatskoga Primorja i t. d. za mješoviti zbor sa 6—8 stranica »Sklada«. Nagrada Din 2.500.—.

2. Slobodna obradba narodnih motiva iz bilo kojega hrvatskog folklorističkog područja za muški zbor na 4—5 stranica. Nagrada Din 2.000.—.

B. Analogne obradbe u lakše izvedivom stilu

1. Mješoviti zbor (6—8 stranica) Din 2.000.—

2. Muški zbor (4—5 stranica) Din 1.500.—

3. Ženski zbor (3—4 stranice) Din 1.000.—

Sve skladbe treba poslati na uobičajeni način (vidi natječaj u 2. broju »Sklada«) na ravnateljstvo zadruge »Sklad« do 15. kolovoza 1932.

Porotu od tri člana imenuju sporazumno između takvih stručnjaka, koji se neće natjecati, po jednoga Hrvatski Pjevački Savez, Matica Hrvatska i »Sklad«.

Sve nagrađene skladbe može izdati zadruga »Sklad« prema svojim načelima kao partiture i dionice, te od rasprodanih dionica dobiva autor još posebni honorar.

Sa svotom od Din 1.000 M. H. može uredništvo »Sklada« otkupiti i nenagrađene kompozicije i izdati ih prema istim načelima.

NATJEČAJ ZA PUČKU GLUMU

Matica Hrvatskih Kazališnih Dobrovoljaca u Zagrebu raspisala je svoj III. natječaj za najbolju pučku glumu. Radnje se primaju do 31. kolovoza 1932. do 12 sati o podne. Naknadno stigle radnje ne ulaze u natječaj. Potanje informacije daje tajništvo MHKD, A. Freudenreich, Zagreb, Ilica 53.

UTEMELJENA 1874. GOD. UTEMELJENA 1874. GOD.

ZAKLADA TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

✦

VLASTITA PALAČA — FRANKOPANSKA ULICA BROJ 26
POŠTA 6 — PRETINAC BR. 20 — BR. ČEKOV. RAČUNA 36.193

TISKARA
CINKOGRAFIJA
LITOGRAFIJA
KNJIGOVEŽNICA

PREPORUČA SE SVIM PRIVATNIM I DRŽAVNIM UREDIMA, INDUSTRIJALNIM I GRAĐEVNIM PODUZEĆIMA — PRVORAZREDNA IZRADBA

GRADSKA ŠTEDIONICA

OPĆINE SLOB. I KR. GLAVNOG GRADA ZAGREBA.

Obavlja najkulantnije sve burzovne i ostale bankovne poslove. Iznajmljuje sigurnosne pretince (Safe-Depot).

Za sve obveze, a napose za uloške, jamči općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba.